రామకృష్ణరావు, మన్నేపల్లి

హార్డింజిప్రభువు

నెల్లూరు, 1915

Record no. 758

Rāmakṛṣṇarāvu, Mannēpalli

Hārḍiñjiprabhuvu

Nellūru, 1915

Record no. 758

Bibliographic Record Target

రామకృష్ణరావు, మన్నేపల్లి.
హార్డింజిప్రభువు / మన్నేపల్లి రామకృష్ణరావుచే రచియింపబడినది.- నెల్లూరు : యం. ఆర్. కృష్ణరావు అండ్ కంపెనీ, 1915.
66 p. :port. ;16 cm.
Record no. 758

Rāmakr̥ṣṇarāvu, Mannēpalli.
Hārḍiñjiprabhuvu / Mannēpalli Rāmakr̥ṣṇarāvucē raciyimpabaḍinadi.- Nellūru : Yaṃ. Ār. Kr̥ṣṇarāvu aṃḍ Kampenī, 1915.
66 p. :port. ;16 cm.
Record no. 758

జీవిత చరిత్ర

మార్తాంజీ ప్రభువు

సుబోధినీ గ్రంథమాల:-ఆఱవ గ్రంథము

హోర్డింజిప్రభువు

గ్రంథకర్త

మన్నేపల్లి - రామకృష్ణరావు

హార్డింజిప్రభువు

సుబోధినీగ్రంథమాల:— ఆఱవగ్రంథము.

హార్డింజిప్రభువు

మన్నేపల్లి రామకృష్ణరావుగారిచే
రచియింపఁబడి.

యం-ఆర్-కృష్ణరావు & కంపెనీవారిచేఁ
ప్రచురింపఁబడినది.

నెల్లూరు.

1915.

 [వెల 0-8-0.

PRINTED AT THE VEDAM & CO.,
Through the Publishing Agents
H. V. KRISHNA & Co., Chintadripet, Madras.

విషయసూచిక

హార్డింజిప్రభువు జీవితము.

ప్రవేశకము

ఇంగ్లండులో నివసించు హిందూదేశచక్రవర్తి గారికిఁ బ్రతినిధిగ నీ భరతఖండమునఁ బరిపాలనా భారము వహించుటచే (వైస్రాయి) రాజప్రతినిధి యనియు, హిందూదేశమందలి వివిధరాష్ట్రములఁ బాలించువారికందఱకు మంత్రివర్గయుక్తముగా నధ్యక్షుఁడై యుండుటచే ససచివసర్వపాలకాధ్యక్షుఁడనియు (గవర్నరు జనరలిన్కౌన్సిల్) నీస్థాన మధిష్ఠించినవారికి నామములు. ఈ రాజప్రతినిధి గారికిఁ గొన్ని నిబంధనములకు లోఁబడి, మనదేశ పాలనా సంబంధముగల సమస్త విషయములందు సర్వాధికారముగలదు. ఆ సేతు హిమాలయ పర్యంతము వఱకుఁగలయీభారతవర్షమునవసించు ముప్పదికోటుల ప్రజల క్షేమలాభము లారయు వారే ముఖ్యకర్తలు. ఇంగ్లాండులో మనదేశీయ రాజకీయముల కధ్యక్షులై యుండు రాజమంత్రియు

(సెక్రిటరీ అఫ్ స్టేటు) నీ దేశీయ విషయములనెల్ల రాజప్రతినిధిగారి యభిప్రాయ ప్రకారమే సాధారణముగా నడుచుకొందురు. ఆంగ్లేయ సామ్రాజ్యమండలి రాజకీయాధికారోద్యోగములలో, ఆంగ్లేయప్రధాన మంత్రిత్వ పదవియు, భరతఖండ రాజప్రాతినిధ్యపదవియు మిక్కిలిఘనమైనవని చెప్పుదురు. భారతీయులెల్ల రీరాజప్రతినిధిగారిని ప్రభువుగా భావించి వారేయే స్థలముల దర్శింపవచ్చినను రాజసన్మానముల మనఃపూర్వకముగ నొసంగి యాయా స్థలములవారు గౌరవింతురు. భరతఖండము ఆంగ్లేయసామ్రాజ్యమునఁ జేరినదాదిగ నెందఱో రాజప్రతినిధులు మనకుఁ బాలకులైరి. వారిలో కొందఱి పరిపాలనమాత్రమే ప్రఖ్యాతిఁగాంచినది. ప్రజాభ్యుదయకరములగు ముఖ్యమార్గముల నవలంబించినందునను మనదేశముపై ననేకవిధముల నెక్కువ ప్రేమను గనబఱచినందునను, బెంటింక్, క్యానింగ్, రిప్పన్ ప్రభువుల పరిపాలనలు మిక్కిలి ప్రజానురంజకములైనవిగా సర్వజనాభిప్రాయము. కాని వానికంటె విశేషాంశములతోఁగూడి శ్రేష్ఠతరమైన పరి

పాలన మిప్పటి మనరాజప్రతినిధియగు శ్రీహార్డింజి ప్రభువుగారి పాలనమేయని నొక్కి వక్కాణింపనగును. ఏవాని పరిపాలనమున చక్రవర్తి సకళత్ర పరివారముగా మనదేశమును దర్శించి ప్రాచీన హైందవ రాజులనాఁడు ఇంద్రప్రస్థ నగరమనియు, మహామ్మదీయ ప్రభుపుంగవులకాలమున ఢిల్లీనగరంబనియు, విఖ్యాతమైనపట్టణరాజంబునఁ బట్టాభిషిక్తుండై పాలితుల నానందాబ్ధి నోలలాడించెనో, ఏవాని ప్రభుత్వమున ఢిల్లీనగరముప్రాచీనౌన్నత్యమునుబొంది ప్రసిద్ధపట్టణలలామంబై భారతరాజధానిగా మారెనో, ఏవాని యేలుబడియందు కర్జన్ప్రభువుగారొనర్చిన విభాగంబు కారణంబుగా నాందోళించుచు రాజ్యాంగ సుస్థితికి భంగంబైన వంగదేశంబు మరల నొకటియై శాంతి యొనఁగూడి ప్రజలు సంతుష్టాంతరంగులైరో, ఏవాని ప్రభుత్వమున భారతీయబాలుర ప్రారంభ విద్యాభివృద్ధికై విశేషముగ ద్రవ్యము వ్యయముసేయున ట్లేర్పాట్లు చేయఁబడెనో, ఏవాని రాజ్యాధికారమున దక్షిణాఫ్రికాలోఁ జాలకాలమునుండి బాధలనొందు హైందవుల సంక

టములు బాపుటకై నిజమైనయత్నములు జరుపఁబడి కొంతవఱకైన నవి నివారింపఁబడెనో, ఏప్రభువు దుర్మార్గు లెట్టియకృత్యమునుస్వవిషయంబుగానొనర్చినను శాంతస్వభావమును విడనాడక కోపోద్రేకమును సూచించు కార్యములంజేయక యథావిధిగ కార్యక్రమములు జరపెనో, ఏవాఁడు పాలకుఁడై యుండఁ బ్రపంచచరిత్రలో నెన్నఁడును జరిగియుండని మహాఘోరసంగ్రామము తటస్థించ భారతీయుల రాజభక్తిసూచకములగు సాహాయ్యములు చక్రవర్తిగా రంగీకరించునట్లు చేయఁబడి, భారతీయుల నిర్దుష్టాంతఃకరణము లాంగ్లేయప్రజల కచ్చెరువగునట్లు తత్‌క్షణమే తెలుపఁబడెనో, ఏవాని రాజకీయ పరతంత్రత నాసేతుహిమాచల పర్యంతముఁగల హైందవులెల్లరు మిక్కిలిగ మెచ్చుకొనుచున్నారో, అట్టి యద్వితీయుఁడు మన హార్డింజిప్రభువుగారే యనుట ముమ్మాటికి సత్యము.

వంశావళి

హార్డింజి అనుపేరుగల మరియొక ప్రభువు మన హిందూదేశమున 1844 సం. మొదలు 1848వ సంవ

త్సరమువఱకు రాజప్రతినిధిగ నుండెను. వీరుప్రకృత మందలిరాజప్రతినిధిగారిపితామహులు. వీరిపాలనము సైతము హిందూదేశమునకుఁ గొంత ప్రయోజనకారిణిగానుండెను. ఒరిస్సా, గంజాము ప్రాంతములలో ఖాండ్లుఅను తెగవారిలో నరబలులనాపుటయు, ఆదివారముఁ బ్రభుత్వకార్యస్థానములకు సెలవుదినముగా నేర్పాటుచేయుటయు, ఈదేశ భాషలలో విద్యాభివృద్ధినొందించుటకై యత్నించుటయు, నీటిపారుదలవసతులవృద్ధిచేయుటకై గంగానదికాల్వల వృద్ధిచేయ యత్నించుటయు, మొదటిసిక్కుయుద్ధమును, వీరిపరిపాలనలోని ముఖ్యాంశములు. వీరు బాల్యమునుండియు రణవిద్యయందు శిక్షితులై యుద్ధభటులుగఁ బ్రసిద్ధికెక్కినవారు. వీరికొమారులును మన రాజప్రతినిధిగారి తండ్రియు నగు ఆనరబిల్ చార్లెస్ స్టీవర్డు హార్డింజిగారు తమ తండ్రిగారితోడ హిందూదేశమును దర్శించియుండిరి. తమతండ్రిగారు పంజాబుదేశమునకు వచ్చినపుడు వారును విచ్చేసి పంజాబుదేశమునకు సింహమని ప్రఖ్యాతిఁగాంచిన రణజిత్ శింగ్ • గారి రాజ్యమున జరిగిన ముఖ్యాంశ

ములను తెలియఁజేయుచు 26 చరిత్రాత్మకములగు పటములను (Sketches) వారు వ్రాసియున్నారు. ఆ పటము లిపుడు కలకత్తాయందలి భారతీయ వినోద వస్తుప్రదర్శనశాలలో శ్రీవిక్టోరియామహారాజ్ఞిగారిస్మరణచిహ్నమగు నంగణమును (ఇండియన్ మ్యూసియంలోని విక్టోరియా మెమోరియల్ గ్యాలరీ) సింగారించియున్నవి. మఱియు మనవైస్రాయిగారి పెత్తండ్రిగారొకరు కెప్టెన్ జార్జినికల్సన్ హార్డింజి అను వారు సుమారు 106 సంవత్సరములక్రిందట సిహాళద్వీప సమీపమునఁ బరాసువారి యుద్ధనావలతోఁబోరాడుచు జయమొనఁగూడుతఱి వీరస్వర్గము నందిరి. పై యంశములవలన నిప్పటి మనహార్డింజి ప్రభువుగారి పూర్వీకులకును, ఈదేశమునకును, తీరని సంబంధ ముండెననియు, వారు యుద్ధభటులుగను, రాజ్యకార్యధురంధరులుగను వన్నెకెక్కినవారనియు స్పష్టమగుచున్నది.

జననము-విద్యాభ్యాసము

అట్టిసద్వంశమున మన వైస్రాయ్‌గారు 1858వ సంవత్సరము జూన్ నెల తే 20 దిన జననమందిరి.

హిందూదేశచరిత్రలో నీసంవత్సరమెంతయు ముఖ్యమైనది. ఈసంవత్సరమే యంతకుఁ బూర్వవత్సరమున హిందూదేశమున నారంభింపఁబడిన దేశీయభటమహాసంక్షోభము (గ్రేట్ ఇండియన్ మ్యూటిని) నణచివేయుటవలన దేశమునకును ప్రజలకును శాంతిగలిగెను; కంపెనీవారి ప్రభుత్వమును నిలుపుదలచేసి శ్రీమద్విక్టోరియా మహారాణిగారు హిందూదేశప్రభుత్వమును స్వపరిపాలన క్రిందికిఁ జేర్చుకొనిరి; నవంబరు నెల తే1దిన హైందవుల స్వాతంత్ర్యములకు జీవాధారముగ నెన్నఁబడు శ్రీమహారాణిగారి మహావాగ్దానప్రకటనము పాలకులచే హిందూదేశమునందంతటఁ బ్రకటింపఁబడినది. కాన హిందూదేశీయులకు సంతోషావహ మైనట్టియు, మఱువ నశక్యమైనట్టియు 1858 వ సంవత్సరమె హార్డింజిగారి జన్మకాలమగుట యెంతయు సమంజసము. బాలుఁడు దినదిన ప్రవర్ధమానుఁడై క్రమముగ విద్యాభ్యాసమునఁ బ్రవేశించెను. హారోపట్టణమందలిపాఠశాలలో గొంతకాలమును కేంబ్రిడ్జిలోని ట్రినిటీ కళాశాలయందు కొంతకాలమును బఠించి, జయప్రదముగ విద్యనువీరు సంపూర్ణము గావించిరి.

ఉద్యోగప్రవేశము

తదనంతరము 1880 వ సంవత్సరమున అనఁగా 22 వత్సరముల ప్రాయమున నుండఁగా, నేదేని యొకయుద్యోగమునకై ప్రయత్నించి, తుదకుఁ బ్రభుత్వసేవలో రాజదౌత్యమండలిం (Diplomatic Service) బ్రవేశించిరి. రాజ్యవ్యవహారములలో నొకరాజ్యమువారికిని మఱియొకరాజ్యమువారికినిగల సంబంధముల విషయమై రాయబారముల నడపుచు కార్యముల నత్యుపాయముతోడను, బుద్ధికుశలత తోడను జరుపుచుండు శాఖయే యీరాజదౌత్య మండలి. ఇందు మిక్కిలి కుశాగ్రబుద్ధిగలవారును ఉన్నతవంశజులై కుటుంబగౌరవమును నిల్పుకొను వారు మాత్రమే నియోగింపఁబడుదురు. అట్టి రాజ్యాంగశాఖోద్యోగములో హార్డింజిగారు చేరి 1882 వ సంవత్సరమునఁ దత్కార్యస్థానమున మూఁడవ కార్యదర్శిగా నియోగింపఁబడిరి. అక్కడ పని విశేషము గనుక లోపము లేకుండ నన్ని కార్యములు త్వరితముగా జరుగుచుండుటకై యొక్కొక విధమైన పనికి యొక్కొక ముఖ్యాధికారి

యుత్తరవాదియై యుండును. వారికి (సెక్రిటరీలు) కార్యదర్శులు అనిపేరు. ఆ కార్యదర్శులలో వారి వారిపనికిఁ దగినట్టుగా జీతములు హెచ్చుతగ్గులై యుండును. హార్డింజిగారు మూఁడుసంవత్సరములు మూఁడవకార్యదర్శి పదమందుఁ బనిచేయఁగాఁ బై యధికారులు వారి నైపుణ్యమునకు మెచ్చుకొని 1885 వ సంవత్సరమున రెండవ కార్యదర్శిస్థానము రిక్తపడినపుడు హార్డింజిగారి నాయుద్యోగమున నియోగించిరి. వారు తమవిధాయక కృత్యముల నతి శ్రద్ధాభక్తులతో నిర్వర్తించుచు, నేదినకార్యక్రమ మాదినముననే సాధ్యమైనంతవఱకుఁ బూర్తిచేయుచు, తన క్రిందివారిపై నెంతయో దయఁగలిగి మెలంగుచు నందఱ సంప్రీతిఁబడయుచుండిరి.

వివాహము

హార్డింజిగారు 1890 వ సంవత్సరమున, అనఁగా వారు 32 వత్సరముల ప్రాయముననుండఁగా, తమ కంటె పది వత్సరములు చిన్నదియగు మిస్‌వినిఫ్రెడ్ స్టర్డు అను యువతీమణిని పరిణయమాడిరి. ఈయువ మొదటిబేరన్ అలైంటన్‌గారి కుమా

రిక; మిక్కిలి రూపవతి, సద్గుణవతి. ఆయమ గొప్ప వంశమున జనించినదగుటవలనను, తెలివితేటల వన్నెకెక్కినదగుటను, అలెగ్జాండ్రా మహారాణిగారామెను 1893వ సంవత్సరమున తనయభ్యంతరగృహకార్య నిర్వాహకలలో (Bed chamber women) నొకత్తెగ నేమించిరి. ఆకారణమున నామె రాజనగరులలో గౌరవస్థానము నాక్రమించి గణనకెక్కెను. ఆయమకు వివాహమైన రెండు సంవత్సరములకు అనఁగా 1892 వ సంవత్సరమునఁ బ్రథమపుత్త్రుఁడు జనించెను. రెండవ పుత్త్రుఁడు 1894 వ సంవత్సరమున జనించెను. కడపట 1900 వ సంవత్సరమున కుమారిక జనించెను.

అండర్ శెక్రిటరీ పదవినందుట

హార్డింజిగారు 1896వ సంవత్సరమువఱకుఁ బైన బేర్కొనఁబడిన కార్యదర్శిస్థానమున నుండిరి. ఆసంవత్సరము సాలిస్‌బరీ దొరవారు వీరిని పెర్షియా దేశమునకు రాయబారమంపిరి. అప్పుడు తనకు గలిగిన యనుభవమును గురించియు, హిందూదేశము యొక్క విదేశ రాజనీతిని గురించియు, హార్డింజిగా

రిట్లు చెప్పియున్నారు. "నేను 1896 వ సంవత్సరమున శాలిస్‌బరీ దొరవారిచే పెరిషియాదేశమునకుఁ బంపఁబడినపుడు, అక్కడ బ్రిటిష్ రషియా ప్రభుత్వములవారు, పెరిషియా, మధ్యాసియా దేశములలో నవలంబించెడి తెలివిమాలిన పోటీలను గురించి నాకు బ్రథమమునఁ దెలియనయ్యెను. ఈ పోటీలవలన వారిరువురకును, హిందూదేశమునకును రాజకీయాది ముఖ్యవిషయములలో నష్టము కలుగుటయేకాక యేదేశముల గురించి వీరి వివాదములఁ బెట్టుకొనియుండిరో, ఆదేశముల వాణిజ్యము పరిపాలనము సహా యభివృద్ధినొందుట కవకాశము స్వల్పమైనది. నేను పదునెనిమిది మాసములు టెహరాన్ (పెరిషియాముఖ్యపట్టణము) పట్టణముననుండి యంతట యచ్చోటువాసి సెంట్‌పీటర్సుబర్గు (రషియా ముఖ్యపట్టణము)నకు వెళ్లితిని. బ్రిటిష్‌వారి యొక్కయు రుష్యావారియొక్కయు పెరిషియా మధ్యాసియాలోని ప్రతినిధుల కుతంత్రముల వలననే ఐరోపాఖండమునకు శాంతి కలుగకయుండుటను నేనచ్చట చేరఁగనే శీఘ్రముగ గమనించితిని. ఈయు

శాంతిపలననే సేనకై విశేషద్రవ్యము హిందూదేశపు వరుంబడినుండి వ్యయమగుటను నేను గమనించితిని" ఈవిధముగ హిందూదేశమునకును విదేశములకును గల రాజ్యాంగనీతి సంబంధమగు సంగతులు కొన్ని వీరికిఁ జాలకాలమునుండియుఁ దెలిసియుండెను. రుష్యాప్రభుత్వము వారికిని, ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము వారికిని, కొన్ని యొడంబడికలు కుదుర్చుటయందు హార్డింజిగారు పరిశ్రమచేసి సఫలీకృత మనోరథులైరి. 1898 వ సంవత్సరము మొదలు 1903 వ సంవత్సరము వఱకు వారు రుష్యాముఖ్యస్థానమగు సెంట్‌పీటర్సుబర్గుపట్టణమున రాయబారిగ నుండిరి. 1903-04 సంవత్సరములలో, ఇంగ్లాండులో విదేశ వ్యవహారముల కార్యస్థానమున (అండర్ శెక్రిటరీ) ననుగతసాహాయ్యకార్యదర్శిగానుండి వారు విదేశీయ రాజకార్యముల నిర్వర్తించుచుండిరి. అంతటవారు 1904-06 సంవత్సరములలో సెంట్‌పీటర్సుబర్గులో, ఆంగ్లేయరాయబారిగానుండిరి. అనంతర మిదివరలో వారు నిర్వర్తించిన, ననుగతకార్యదర్శి పదవిని స్థిరముగ నాలుగు సంవత్సరములు నిర్విఘ్నముగ

నిర్వహించిరి. ఆస్థానమున నుండుటచేఁ బరిపాలనా విషయములఁ దనకౌశల్యము నాంగ్లేయమంత్రులకు స్వయముగా నెఱింగించుట కనేకావకాశములు వారికిఁ దటస్థించుచుండెను. అపుడు విదేశరాజ్యాంగ కార్యాలయమున ననేకవిధములగు మార్పులాస్థానమునవీరిపూర్వాధికారులై యుండినశాండర్సన్ ప్రభువుగారిచేఁ దలపెట్టఁబడియుండుటవలన మనహార్డింజిగారామార్పుల నన్నియు నాచరణలోఁ బెట్టి తత్కార్యాలయమునకు నూతన జీవము నిచ్చిరి. మఱియు నామార్పులవలన నితరులకు నొప్పి కలుగకుండ మిక్కిలి యుపాయముతోఁ గార్యముల నెఱవేర్చి వారు ప్రజలసన్మానమునకుఁ బాత్రులైరి.

హిందూదేశరాజప్రాతినిధ్యనియోగము

పైనఁజెప్పఁబడినయంశముల వలన మన రాజప్రతినిధిగా రిచ్చటికి విచ్చేయుటకు ముందు 1880 వ సంవత్సరము మొదలు 1910 వ సంవత్సరమువఱకు అనఁగా ముప్పది వత్సరములు విదేశ వ్యవహారములలో నారితేరి ప్రవీణులని ప్రఖ్యాతిఁ గాంచినటులు తెల్లమగుచున్నది. కీర్తిశేషులగు

శ్రీసప్తమైడ్వర్డు చక్రవర్తిగారును మన సర్ ఛార్లెస్ హార్డింజిగారియందు మిక్కిలి యభిమానము కలిగి యుండి విదేశ రాజ్యాంగ విషయముల నప్పుడప్పుడు వీరితోఁ శ్రీవారు ముచ్చటించుచుండిరి. మఱియుఁ దమవెంట వారిం గొనిపోవుచు విదేశములకు వెళ్లుచుండిరి. తమతండ్రిగారి కట్టి యభిమానము హార్డింజిగారియందు కలదనియు, హార్డింజిగారు మొదటినుండియు మంచినడవడికయు, ప్రభుభక్తియు కలిగివర్తించిన రాజకీయోద్యోగియనియు, మన ప్రభువుగారగు శ్రీ ఐదవజార్జి చక్రవర్తిగారికిని రూఢిగాఁ దెలియును. మఱియు ఆంగ్లేయమంత్రులును, వీరికి చిరపరిచయులు.

1910 వ సంవత్సరాంతమున మింటో ప్రభువుగారి హిందూదేశరాజప్రతినిధిత్వముయొక్క నియమితకాలము ముగియునుగాన వానిస్థానమున నెవ్వరిని నియమించవలయునా? యను చర్చ ఆంగ్లేయ పత్రికలలోఁ బ్రారంభమయ్యెను. అనేకమంది ప్రముఖులపేర్లు ప్రజలచేతను పత్రికలచేతను బేర్కొనఁబడుచుండెను. కొందఱు కిచనర్ ప్రభువుగారి కా

పదవి నిచ్చినవారు చక్కఁగా నిర్వహించుదు రనిరి. కొందఱాయభిప్రాయము సరికాదనియు నుదారభావములు గలిగి రాజ్యపరిపాలనావిధానములఁ జక్కఁగ నెఱింగినవారిని నియమించవలెననియు, జీవితమంతయు క్షాత్రమునందు గడపిన కిచనర్ప్రభువు కన్న మఱియొకరిని బేర్కొనుట మంచిదనియు నుడివిరి. కాని మనహార్డింజిగారి పేరుమాత్రము విశేషముగ నెవ్వరుఁ బ్రశంసింపలేదు. 1910 సంవత్సరము ఫిబ్రవరినెల తే 15 దిన ‘ఇండియన్ టైమ్సు’ అను వార్తాపత్రికలో నొకవిలేఖకుఁడు సర్ ఛార్లెస్ హార్డింజిగారికి రాజప్రతినిధిత్వ పదవి నిచ్చిన బాగుగనుండు ననివ్రాసెను. ఇదియే వారినిగుఱించిన ప్రథమప్రస్తావనము. వారిపేరుప్రస్తాపనకు రాఁగావినికొందఱువారి గుణగణముల విమర్శింపఁ దొడఁగిరి. రాజుగారును, మంత్రులును, ఆలోచించి, హార్డింజిగారి యభిప్రాయము గనుగొని, రాజుగారు హార్డింజిగారియందే రాజప్రతినిధిత్వభారమును నివేశింపఁ జేయదలచి, 1910 సం-రం. జూన్ నెల తే 10 దిన సర్ ఛార్లెస్ హార్డింజిగారిని మింటో ప్రభువుగారి యనంతరము

హిందూదేశ రాజప్రతినిధిగా నియమించితి నని ప్రకటించిరి. ఈవార్త ఇంగ్లాండు మున్నగు దేశములలో తత్క్షణమే వార్తాపత్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడెను. ఆంగ్లేయదేశములోని పత్రికలలో ననేకము వారినియామకము నంగీకరించినవి కాని కొన్నిటిలోమాత్రము హార్డింజిగారు కాన్సర్వేటివ్ (మార్పులకిష్టములేక పూర్వాచారములనే యవలంబించుచుండవలెననెడి పక్షమువారు) కుటుంబము వారు గాన మింటో మార్లీ ప్రభువుల పరిపాలనలో జరిగిన సంస్కరణల నాయన యుదారభావముతో నాచరణములోఁ బెట్టఁజాలఁడనియు, వారి సోదరుఁడగు లార్డుహార్డింజిగారు కెన్‌ట్ దేశములోని యూనియనిస్టు పక్షము (ఐర్లండుకేనియు స్వపరిపాలనమీయక సర్వపాలనాధికార మాంగ్లేయాధీనమైయుండఁ గోరువారు) వారి కధిపతియనియు, హిందూదేశమునుగురించి హార్డింజిగారికేమియుఁ దెలియదనియు, వారికన్న మరియొక యనుభవశాలి కాపదవి నిచ్చిన బాగుగనుండెడిదనియు విరోధాభిప్రాయములు ప్రకటింపఁబడెను. ఇట్లభిప్రాయపడినవారు బహుస్వల్పసంఖ్యాకులు. హార్డింజిగారికి హిందూదేశ విషయములు ముందుగాఁ దెలియకపోవుటయే మంచిదనియు, కాన్సర్వేటివ్‌పక్షమునగాని లిబరల్ పక్షమునగాని యంతవఱకు జోక్యము కలిగించుకొన నివారగుటచేనిష్పక్షపాతబుద్ధితో కార్యములనారసి న్యాయప్రకారము జనసమ్మతముగఁ బాలనచేయుదురనియు, వారి పూర్వులకాలమునుండి హిందూదేశమునకును వారి కుటుంబమునకును సంబంధము గలదు గాన సహజముగ హిందూదేశముపై వారి కెక్కువ యభిమానము కలదనియు, టర్కిష్, రుషియన్, పెర్షియన్ భాషల నెఱిఁగియుండుటచే స్వదేశసంస్థానాధిపతులతో నాయాభాషలయందు ముచ్చటించి వారి హృదయముల గుర్తెఱుఁగ గలుగుదురనియు, విదేశ రాజ్యాంగ రాయబారత్వమున నేర్చుకొనిన వివిధోపాయములును, ఓర్పును, జాగరూకతయు హిందూదేశ రాజ ప్రతినిధిగ నెక్కువ సహాయకారులగుననియు, ఆంగ్లేయపత్రికాధిపతులు దీర్ఘవ్యాసముల వ్రాసి రాజుగారి నియామకము సర్వజనాంగీకారమే యని ప్రకటించిరి. అందుకు రాజ

మంత్రులును సంతోషించిరి. తర్వాత ఆగస్టునెల తే 2 దిన సర్ హెన్రీ హార్డింజిగారికి 'బేరన్ హార్డింజి ఆఫ్ పెన్ హారుట్స్) అను గౌరవబిరుదమును శ్రీఅయిదవజార్జిచక్రవర్తిగారొసంగి వారిని ప్రభువుగాఁ జేసిరి. నాటినుండియు సరిచార్లెస్ హార్డింజిగారు 'లార్డు హార్డింజ' అని పిలువఁబడుచుండిరి. మఱియు శ్రీచక్రవర్తిగారు వారికి అక్టోబరు నెల తే 12 దిన మారల్‌బరోభవనమున దర్శనమొసంగి జీ. సీ. ఐ. ఇ, జీ. సీ. యస్. ఐ. అను ఘనమగు బిరుదుల నిచ్చి వారిపై శ్రీవారికిఁగల సదభిప్రాయముల వెల్లడించిరి. హార్డింజి ప్రభువుగారి స్నేహితులును, బంధువులును, అభిమానులును వారివారి సంతోషములఁ దెలుపుచు విందులు వేడుకలు చేసి హార్డింజిగారిని గౌరవించిరి. అక్టోబరునెల తే 20 దిన లండను నగర రాజమున శాల్బరీహోటెల్ భవనమున "కెంట్ కౌంటి" నివాసస్థులందఱును జేరి తమకౌంటి వాసస్థులగు హార్డింజిగారికి హిందూదేశపు రాజ ప్రతినిధిపదవి లభించినందులకు తమసంతోషమును వెలిబుచ్చుచు గొప్ప విందుఁజేసిరి. అపుడు కెంట్ లార్డు లెఫ్టెనెంట్

గారగు కాండన్ ప్రభువుగా రగ్రాసనాధిపత్యము వహించిరి. అనేకులు ప్రభువులును, పార్లమెంటు సభ్యులును, సమావేశమైరి. 1500 మంది ప్రముఖులు చేవ్రాలుచేసిన యభినందన పత్రమును శ్రీ హార్డింజ ప్రభువుగారి కర్పించిరి. హార్డింజి ప్రభువు వారి స్వాగతమునకుఁ దన కృతజ్ఞతను దెలుపుచు నుచితవాక్యంబుల నుపన్యసించిరి. ఇదియే వారు రాజప్రతినిధి పదవి నంగీకరించిన పిమ్మట నొసంగిన ప్రథమోపన్యాసము. ఆయుపన్యాసమున హిందూదేశ విషయములఁగొన్నిటిఁ బేర్కొని, యీ గొప్ప ఖండమునఁ దనకుఁగల యభిమానమును వెల్లడించిరి. హిందూదేశీయు లాయుపన్యాసమును బట్టి, హార్డింజప్రభువు పరిపాలనము ప్రజారంజకముగ నుండు ననుటకు సూచనలు గలవని విశ్వసించిరి. ఈ విందు జరిగిన నాలుగురోజులకు హారోపట్టణవాసులు మఱియొక విందుఁ జేసిరి. ఈ హారోపట్టణముననే వారు విద్య నభ్యసించిరి. కాన నచ్చటిస్నేహితులుతోడి విద్యార్థులై యుండినవారును, ఘనముగా నొకవిందుఁజేసి స్వాగతోపన్యాస మొసఁగిరి. అందు

నకుఁ బ్రత్యుత్తరముగా హార్డింజిగారు, తమ కుపన్యాసము నిచ్చుటయం దిష్టములేకపోయినను విధిలేక ప్రత్యుత్తర మీయవలయు గానఁ దనకుఁ దోఁచు మాటల నుడివెదననియు, ఇంగ్లాండులో హిందూదేశ విద్యార్థుల స్థితి చాల శోచనీయముగా నున్నదనియు, ప్రభుత్వము వారా విషయమును బాగుపఱచుటకై చేసిన యేర్పాటులు చాలవనియు, ఆంగ్లేయులును హైందవులును, కలసిమెలసి పాఠశాలలో వర్తించుచుండిన హైందవ విద్యార్థులు, దుర్మార్గములం బడక చక్కఁగ నడచుకొందురనియు, హిందూదేశమునుగనికరముతోఁ బాలించుచుండిన నేవిధమైనయసంతృప్తియు లేక ప్రజలురాజభక్తిపూరితులైయుందురనియు,వక్కాణించిరి. పైనఁబేర్కొనఁబడిన రెండు విందులు కాక విదేశ రాజ్యాంగమంత్రివర్గమువారు సర్యేడ్వర్డుగ్రే దొరవారియాధిపత్యముక్రింద నొకవిందుఁ జేసిరి.

హిందూదేశ ప్రయాణము

ఈవిధమున నాంగ్లేయ ప్రముఖుల యభినందనముల నంది, నవంబరునెల తే 3 ది హిందూ

దేశమునకుఁ బ్రయాణము సేయనిశ్చయించుకొనిరి. ఆ మరుసటి దినమున శ్రీజార్జి చక్రవర్తిగారు హార్డింజిగారికి తంతివార్తనంపి వారిప్రయాణము సుఖదాయకముగ నుండుగాకయని యాశీర్వదించిరి. ప్రయాణదివసమున హార్డింజి ప్రభువును వీడ్కొనుటకై మార్లేప్రభువు మున్నగు గొప్పగొప్ప మంత్రులును, ఇతర ప్రముఖులును, విక్టోరియా స్టేషను వద్దకు విచ్చేసిరి. పొగబండి సాగుసమయమును నొక విశేషాంశము సంభవించెను. హార్డింజి ప్రభ్వియుఁ పరివారమును బండెక్కిరిగాని హార్డింజి ప్రభువు మాత్రము తమస్నేహితులతో మాటాడుచు సెలవు గైకొనుచు బండికదలుటను గమనించరైరి. బండికదలెను. అంతవారెగిరి బండిలోకూర్చొన యత్నించిరి కాని రైల్వే యధికారులు వారినివలదని కూఁతవేసి బండిని నిలిపి వారిని సాగనంపిరి. ఈ విధముగ వారి యదృష్టవశమున నేలాటివిఘ్నములు లేక ప్రయాణము సాగెను. డోవరు రేవు పట్టణమువఱకు వారి రెండవ కుమారులు ఆనరబిల్ ఏ. హెచ్. హార్డింజిగారు వచ్చి జననీజనకుల సెలవంది మఱలివెళ్లిరి.

ఈబాలుఁడు, ఇంగ్లాండుననే విద్యనేర్చు కొనుచుండెను. హార్డింగారి కుమారికయగు డైమండ్ హార్డింజి గారు జననీజనకులతోడ హిందూదేశమునకువచ్చిరి. వారు పయనమైన 'పెరిషియా' యను మెయిలు స్టీమరులో గొప్ప హైందవాంగ్లోద్యోగీయులుండిరి. వారందఱు రాజప్రతినిధిగారికిఁ బరిచయులైరి. వారితో ముచ్చటించుచును, గ్రంథములు వార్తాపత్రికలు పఠించుచును రాజప్రతినిధిగారు స్టీమరులోఁ గాలము గడుపుచుండిరి. స్టీమరు ఏడను రేవునొద్ద కొంతకాలమాగెను హార్డింజిగారు గట్టుకువెళ్లి యచ్చటి యుద్యోగీయుల స్వాగతములనంది స్థలవిచిత్రములను, కోటలను, పరిశీలించి మరలస్టీమరెక్కిరి.

బొంబాయిప్రవేశము

స్టీమరక్కడినుండి బయలుదేరి 1910 సం॥ నవంబరునెల తే 18 ది ప్రాతఃకాలమున 8 ఘంటలకు బొంబాయి రేవుచేరెను. బొంబాయి గవర్నరుగారు రాజప్రతినిధిగారి నెదుర్కొని స్వాగతమిచ్చిరి. సాధారణముగ బొంబాయి గవర్నరుగారు ప్రతిరాజప్రతినిధిగారికిని దమ యధికార కార్యస్థానముననే

(గవర్నమెంటుహౌస్) స్వాగతమిచ్చు నాచారము కలదు. కాన, గవర్నరుగారు, స్వయముగా నౌకాశ్రయస్థానమునకేవెళ్లి హార్డింజిగారికి స్వాగతమిచ్చుట యొకవిశేషగౌరవముగ నెన్నఁబడెను. బొంబాయి పౌరులు సురుచిర మంటపముల నిర్మించి యందు శ్రీ రాజప్రతినిధిగారికి విజ్ఞాపన పత్రికల సమర్పించుకొనిరి. అందునకు హార్డింజిగారు తగిన ప్రత్యుత్తరమిచ్చి గవర్నరుగారి విడిదికివెళ్లిరి. బొంబాయిలోని కొన్ని ముఖ్యస్థలములం దర్శించి వారు కలకత్తానగరమునకుఁబయనమైరి.

కలకత్తా ప్రవేశము—సింహాసన స్వీకారము

హార్డింజిగారు నవంబరు తే 21 దిన కలకత్తా చేరిరి. కలకత్తా హిందూదేశమునకు ముఖ్యపట్టణముగను రాజప్రతినిధిగారివాసస్థానముగ నుండెను. కాన నా నగర ప్రాముఖ్యమునకుఁ దగినవిధమున హార్డింజి ప్రభువుగారికి పౌరులు స్వాగతమిచ్చిరి. అపుడు హిందూదేశ రాజప్రతినిధిగానుండిన మింటో ప్రభువుగారు నూతన రాజప్రతినిధిగారికిగొప్పవిందుఁ జేసిరి. మింటో ప్రభువుగారు హార్డింజిగారికి రాజ

ప్రతినిధిత్వము నప్పగించి కలకత్తా నగరమును
దగిన వైభవముతో వదలిరి. మింటో ప్రభువుగారి
పరిపాలనయుఁ జాలవఱకుఁ బ్రజానురంజకముగనే
యుండెను. కాన వారి వీడ్కోలు హైందవులకుఁ
గొంచెము విచారకరముగనుండెను. మింటో ప్రభు
వుగారును, హిందూదేశమును చిరకాల స్నేహితు
లను, వదలునపుడు చింతిల్లిరి. హార్డింజి ప్రభువు,
మింటోగారు కలకత్తా నగరమును వదలఁగనే రాజ
ప్రతినిధి స్థానమునధిష్ఠించెను. జరుగవలసిన మర్యా
దలు జరిగిన పిమ్మట నియమ ప్రకారము రాజప్రతి
నిధిత్వ పదవిని స్వీకరించి స్వగృహమునకేగిరి.

ప్రారంభ దివసములు

నాటినుండియుఁ బ్రతిదినము స్వదేశసంస్థానాధి
పతుల రాకపోకలతోడను, విందులతోడను, అభి
నందన పత్రికలనంది ప్రత్యుత్తరములిచ్చుటతోడను,
గొప్పగొప్ప ప్రముఖులకు దర్శనము లొసంగుట
తోడను, నగరము నలుపార్శ్వముల వీక్షించుట
తోడను, విశ్రాంతిలేక తమకాలమును హార్డింజి
ప్రభువుగారు గడపుచుండిరి. వారు ప్రథమమున

మిక్కిలి వైభవముతో నగరముఁ బ్రవేశించగారి
నదివఱకెన్నడు రాజప్రతినిధిగారి కంతటి వైభవము
జరిగియుండలేదని కొందఱు ప్రజలు తలంచిరి. కాని
యావైభవముహార్డింజి ప్రభువుగారాసించినదిలేదు.
పురప్రవేశమైన మరుసటి దివసమునుండి వారి ప్రవ
ర్తనమును గమనించి నవారికి వారియదాంభికత్వము,
నిగర్వమును దెల్లమై, విస్మయముకలిగెను పరివారము
నంతయువదలియొంటరిగా వారునగరవీధులలోఁదిరిగి
స్వయముగాఁ బ్రజలస్థితిగతుల విచారింపఁ బ్రారం
భించిరి. డాంబికములగు బహిరంగ వేషముల
యందు వారికిష్టము లేదనుట కొకనిదర్శనము:—
బర్డ్వాను మహారాజుగారు రాజభక్తిని స్థిరముగాఁ
బ్రజలలో నెలకొల్పుటకును, రాజద్రోహాభిప్రాయ
ముల నంత మొందించుటకును, సంఘముల నేర్పర్చి
కృషిచేయవలెనను నుద్దేశ్యముతో 'సామ్రాజ్య సం
ఘ,మను పేర నొకసంఘమును స్థాపించిరి. ఆయుద్దే
శ్యములఁ గొనసాగించుటకై యెన్నియోవిధముల
నుద్యమింతుమని ప్రకటించిరి. కాని వారేమియు
చేసినవారుకారు. వారుచేసిన కార్యమొక్కటి మా

త్రముండెను:—నూతన రాజప్రతినిధిగా హిందూదేశమునకు విచ్చేసినవారికభినందన పత్రికలనర్పించుటయు, నియమితకాలము ముగిసిన రాజప్రతినిధిగారికిఁ దమ వందనము లర్పించుటయు. అదేవిధమున హార్డింజి ప్రభువుగారికిని విజ్ఞాపన పత్రికసమర్పించిరి. దానికిఁబ్రత్యుత్తరమిచ్చుచు హార్డింజిప్రభువుగారు "వెళ్ళు రాజ ప్రతినిధులకును, వచ్చు రాజప్రతినిధులకును, అభినందన పత్రికలందించుటయందు మాత్రమే మీయత్నముల వినియోగింపక, సార్థక విషయములలోఁ బనిచేయుదురని నానమ్మకము" అని చెప్పి బర్ద్వాను రాజుగారి డాంబిక సంఘమును నిరసించినట్లు సూచించిరి. వారిమాటలవలన బహిరంగముగ వేషధారులకు జంకు గలిగి కపట ప్రవర్తనలు తగ్గెను.

కాంగ్రెసు ప్రతినిధులకు దర్శనము

వారు రాజ ప్రతినిధిత్వభారము వహించినదాదిగ హిందూదేశమునకు సంబంధించిన ప్రతివిషయమును శ్రద్ధతో నేర్చుకొనుట యందును, స్వదేశ సంస్థానాధిపతులవలనను, బ్రజానాయకులవలననుఁ

ఆయా ప్రదేశముల స్థితిగతులఁ దెలిసికొనుట యందును, అభిలాషను జూపుచుండిరి. ప్రజలతోఁ గలసి మెలంగుచుఁ బ్రజానాయకుల గౌరవించుచుండినఁ దనను ప్రజలు గౌరవించి ప్రేమించుదురని వారు బాగుగ గుర్తెఱిఁగిరి. వారు హిందూదేశమునకు విచ్చేసినపైన 1910వ సంవత్సరము డిసంబరునెలలో అలహాబాదులో హైందవ శ్రేయోభిలాషియు ఆంగ్లేయ పుంగవుఁడును నగు సర్ విలియం వెడర్ బరన్ గారి యాజమాన్యమున హిందూదేశీయ మహాజన సభ జయప్రదముగ జరిగెను. ఆసభవారు వారి తీర్మానములను రాజప్రతినిధిగారికి స్వయముగా విన్నవించుటకై ప్రతినిధులగాఁ బ్రజానాయక ప్రముఖులఁ గొందఱ నేర్పఱచిరి. అప్పటికే మహాసభ జననమంది 25 వత్సరములైనను నే రాజప్రతినిధిగారును స్వయముగాఁ దత్సభ ప్రతినిధులకు దర్శనమిచ్చి విన్నపము నందుటకుగాని, యామహా జనసభ హిందూదేశీయుల యభిప్రాయముల వెల్లడించుచున్నదని యంగీకరించుటకుగాని సమ్మతించియుండలేదు. అట్టి సందర్భములలో హార్డింజి ప్రభుగారేమి యభిప్రాయ

మిచ్చెదరో యని ప్రజనాయకుల మనమున సందేహము కొంచెముండినను, ధీరస్వభావముగల యీ ప్రజాప్రతినిధులు రాజప్రతినిధిగారి దర్శనము నపేక్షించిరి. హార్డింజి ప్రభువుగారు వారి యభిప్రాయముల నాదరభావముతోఁ గైకొనఁదలంచి సర్ విలియం వెడర్‌బరన్‌గారిని ప్రతినిధులను 1911వ సం. జనవరి నెల తే 3 దిన కలకత్తా నగరమునకు రండనియు వారి యభినందన పత్రికను స్వయముగాఁ గైకొనుటకు సమ్మతించితిననియు యాజ్ఞాపించిరి. నియమిత దివసమునకు సభ్యులు విచ్చేయఁగా వారి విన్నపముల నాలకించి తగిన ప్రత్యుత్తర మొసంగి పంపిరి. ఈవిధముగ హిందూదేశీయ మహాజనసభవారి విషయమై హార్డింజి ప్రభువుగారు చూపిన గౌరవమునకై హిందూదేశీయులు మిక్కిలి సంతసించిరి. ప్రజలయొక్క యభిమానమునకుఁ బాత్రుఁడగుట కిదియే హార్డింజిగారి మొదటి కార్యము.

శాసననిర్మాణ సభాధిపత్యము

నాటి దినముననే వారు సామ్రాజ్య శాసననిర్మాణ సభయందుఁ బ్రప్రథమమున నగ్రాసనాధిపత్యమును

వహించి, తమకు ముందుండిన మింటో ప్రభువుగారి పరిపాలనలో జరిగిన మార్పులయందుఁ దమ యభిమానమును గనఁబఱచుచు కార్యనిర్వాహణమున సభ్యుల సహాయము నభిలషించుచు సంక్షేపముగా నుపన్యసించిరి.

జర్మని రాకొమరుని కాతిథ్యము

ఈసంవత్సరారంభముననే జర్మనీదేశపుచక్రవర్తిగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁడు విలాసార్థమై హిందూదేశమును దర్శించుటకై రాగా హార్డింజిగారు రాజకుమారుని సంచారమునకుఁ దగిన యనుకూలములను గల్గించిరి. ఆరాకొమరుఁడు ఫిబ్రవరి నెలలో కలకత్తా నగరమునకు వచ్చి రాజప్రతినిధిగారి యాతిథ్యమును బొందెను. కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయమువారి పక్షమున హార్డింజిప్రభువుగారు జర్మనీ రాకొమరుని (డాక్టరుఆఫ్‌లాస్) ధర్మశాస్త్ర పండితులను గౌరవబిరుదముతో సత్కరించిరి. జర్మనీ రాకొమరుఁడు హిందూదేశీయులు తనకుఁజూపిన స్వాగతసత్కారములకు సంతోషించి తాను విక్టోరియా మహారాణిగారి మనుమఁడనని యీదేశీయులు చూపిన

ప్రేమాతిశయములకు వారెంతయు వందనీయులని వచించిరి. రాజప్రతినిధిగారు తమవసతిననుసరించి చేసిన యేర్పాటులకు వారి వందనములాచరించి యా రాకొమరుఁడు ఫిబ్రవరినెల తే 23 దిన బొంబాయి తీరమున నోడనెక్కి స్వదేశోన్ముఖుఁడై చనియె.

విద్యార్థులపై ప్రేమ

హార్డింజిప్రభువు తనపరిపాలనా ప్రారంభమునుండియు విద్యార్థులపై గడుప్రేమగలవారై వారు చదువుకొను గృహములను, భుజించుశాలలను, ఆడు విహార ప్రదేశములను, స్వయముగాఁ బరీక్షించుచుండిరి. మఱియు, కుగ్రామములనుండి వచ్చి గొప్పగొప్ప నగరములోఁ జదువుకొను బాలురపై వారి నధికారమును వహించి మంచి చెడుగులను దెలిపి సన్మార్గమును వదలకుండునటులు కనిపెట్టియుండు పోషణకర్తలు లేకపోవుటవలన దుర్మార్గులతోఁ జేరి చెడుదురనియుఁ, క్రమముగా నరాజకకృత్యములలోఁ బ్రవేశించి విద్యను దేహసౌఖ్యమును నాశనము చేసికొందురనియుఁ దలంచి, వారిస్థితి నెట్లు బాగుచేయుదుమాయని వారు యోచించుచుండిరి.

ఒకనాఁడు రక్షకపరివారమును విడచి, ఒంటరిగా వారు (ఆక్సుఫర్డు మిషన్ హాస్టల్ పరింటెండెంట్) విద్యార్థి భోజనశాలా పర్యవేక్షకులగు రెవరెండ్ హామ్మ్య దొరవారు వెంటరాఁగ కలకత్తా యుత్తరభాగములో నున్న కొందఱు విద్యార్థుల విడుదులకు వెళ్లిరి. రాజ ప్రతినిధిగారి నా విద్యార్థులెన్నఁడును జూచి యుండనందునను నాఁడు రాజప్రతినిధిగారు తమవసతులకు వచ్చెదరని గమనించుట కవకాశములేకపోయినందునను, బాలురు తమ విడుదులకు వచ్చిన దొర లిరువురెవ్వరోయని వారి రాకను గుఱించి గమనింపకయే యెవరిపని వారు చూచుకొనుచుండిరి. హార్డింజిగారు బాలుర గదులలోనికి వెళ్లి వారివెంబడి కూర్చొని వారిపుస్తకములను, చిత్తుపత్రములనుజూచి, తాము విద్యార్థిగా నున్నపుడు జరుగుచుండిన పరీక్షల పద్ధతియు, తత్కాలపు పద్ధతియు, బాలురతోఁ జర్చించి, మృదుమధురోక్తులతోడ బాలురకు దమపై నిండారు ప్రేమ జనించునట్లు మెలంగిరి. ఈవిధముగ ననేకుల బాలురఁగలసి సంభాషించి తమ త్రోవనఁ

పోయిరి. అనంతరము బాలురకుఁ దమగదుల దర్శించినవారు రాజప్రతినిధిగారని తెలియగాఁ గొందఱు నమ్మకపోయిరి. కాని యది తుదకు నిజమేయని వారికి తెలిసి యందఱు నాశ్చర్యపడిరి. ఈ వృత్తాంతము నగరమందుఁ దెలియగా, పాఠశాలాధికారులు విద్యార్థివసతులను జక్కనిస్థితిలోనుంచి, రాజప్రతినిధిగారు హఠాత్తుగ నెపుడు దర్శింతురోయని భయాకులిత, చిత్తులై మునుపటికంటె నెక్కుడుశ్రద్ధతో బాలుర విచారించుచుండిరి.

చక్రవర్తుల యాగమనప్రకటనము

ఆసంవత్సరము (1911) మార్చినెల తే 27 దిన సామ్రాజ్యశాసన నిర్మాణసభయందు, బడ్జట్ చర్చ (అనగా సాంవత్సరిక ఆదాయవ్యయపట్టికయొక్క చర్చ) అంతమయ్యెను. ఆయుపన్యాసాంతమునరాజప్రతినిధిగారు,హిందూదేశమునఁబట్టాభిషిక్తులగుటకై ఐదవజార్జి చక్రవర్తిగారును మేరీచక్రవర్తినిగారును డిసంబరు తే 2 దిన బొంబాయితీరమున దిగుదురనియు తే 7 ది ఢిల్లీనగరముఁ బ్రవేశింతురనియు సభ్యులకు దెలిపిరి. ఆవార్త హిందూదేశీయులకెల్లర

కుల్లాసముకలిగించెను. ఇట్లెల్లరు చక్రవర్తి దంపతుల రాక కుత్కంఠితులై యుండ, మన రాజప్రతినిధిగారొకకడవారిపట్టాభిషేకమునకుసముచితంబులగు సన్నాహంబులొనర్చుచు, నొండొకకడ రాజకార్యలంపటులై పంజాబు, బొంబాయి, రాష్ట్రంబులఁ బర్యటనంబుసల్పుచుండిరి. ఈపర్యటనంబందలిముఖ్యవిషయంబులలో రెంటి నిటఁ జేర్కొనఁదగు. 1848 సం॥మున వీరి పితామహులగు హార్డింజి ప్రభువుగారీస్థాన మధిష్ఠించియుండి, పంజాబురాష్ట్ర మాంగ్లపాలనాధీనముగాఁ జేసి సామ్రాజ్యోత్సవము జరిపిన లాహోరుపట్టణంబున వీరు వారి ననుకరించి యాకలాశాలాధికారులవలన ఎల్. ఎల్డి బిరుదంబు లందిరి. ఇప్పటి పాశ్చాత్య వర్తకస్థానంబులకుఁ దలకట్టైన కరాచిపట్టణంబున కేగియచటి మహమ్మదీయసంఘమువారి స్వాగతపత్త్రమందలి ప్రార్థనలకుఁ బ్రత్యుత్తరంబుగా, "విద్యాభ్యాసము స్వతంత్ర జీవనాదర్శకమై యుండవలయునుగాని యథోచిత ప్రభుత్వోద్యోగమాత్ర లాభపర్యవసానముగా నుండరాదు. యోగ్యతగణించినవానికిభాగ్యంబుసమకూరుటసహజంబు"అనునవిమున్నగానెన్నియోహితవులఁగఱపిరి.

నైజాముగారి మరణము.

నైజాము ప్రభువుగా రాసంవత్సర మాగస్టు తే 2 ది, పక్షవాతబాధితులై పరలోకగతులైనట్లువీరు విని తమకుఁ దీరుబాటులేమి సద్యః కర్తవ్యముల నిర్వర్తింప రాయబారినటకంపి పదపడి యవకాశము పొసగించుకొని అక్టోబరు మాసంబున నచటికేగి నూతన నైజాముగారిని, తండ్రిని గోల్పోయినందులకై యూరడించి, పట్టాభిషిక్తులైనందులకు యుక్తరీతి నభినందించి, యాధిపత్యమును స్థిరీకరించి, రాజనీతి విశేషంబులు, తాత్కాలికంబులైనవి, యుపదేశించి, సముచిత సత్కారంబులంది, మరలిరి.

హార్డింజి వైద్యశాల

ధర్మసంస్థాపనాదీక్షుఁడగు పాటియాలాప్రభువు లక్షలువెచ్చించి కీర్తిశేషులైన సప్తమెడ్వర్డుగారి సంస్మరణ చిహ్నముగా క్షయరోగచికిత్సాలయము నొకదాని ననతికాలముక్రిందఁ బ్రతిష్ఠించి, యాదాని ప్రవేశోత్సవము మన రాజప్రతినిధిగారి యాజమాన్యమున జరిపించి, వీరిగౌరవ చిహ్నముగా నొకవైద్యాలయ నిర్మాణముఁదలపెట్టి దానికి శంఖుస్థాపనముగావింప హార్డింజి ప్రభువుగారిని బ్రార్థింప నందుల కంగీకరించి యట్లుసల్పిరి.

చక్రవర్తిగారి పట్టాభిషేకము

డిసంబరుమాసముసమీపించుకొలఁదిని పట్టాభిషేక కార్యములసిద్ధపఱచుచు, హార్డింజిగారు లేశమైన విరామము లేకుండిరి. ఆనెల తే 2 ది శ్రీరాజదంపతులు హిందూదేశమునకు వచ్చెదరని పైన వివరింపఁబడినదిగదా! ఆదినమునకుఁ జాలముందుగనే సర్వము సంసిద్ధమైయుండెను. హార్డింజిగారు శ్రీరాజదంపతులకు స్వాగతమొసంగ బొంబాయికిఁ బోయిరి నియమితకాలమునకు శ్రీరాజదంపతులువిచ్చేయ, హార్డింజి ప్రభువు శ్రీవారిని సకల రాజసన్మానములతో నెదుర్కొని, రెండుదినము లచట శ్రీవార్లతోనుండి, ఢిల్లీనగరమునకుఁ జనిరి. శ్రీరాజదంపతులును సావకాశముగఁ గొన్నిదినములకు ఢిల్లీచేరిరి. సతీయుతులగు శ్రీచక్రవర్తిగారి పట్టాభిషేకమహోత్సవ మతివైభవముగ జరిగెను. ఆశుభసమయమున మనసార్వభౌముఁ డేవరముల బ్రసాదించునో యని హిందూదేశీయు లుత్కంఠులై యుండిరి. ఆవరములన్నియు హార్డింజిగారు ప్రకటించిరి. అందు:—(1) హిందూదేశప్రారంభవిద్యాభివృద్ధికై 50 లక్షలరూపాయలు ప్రతిసంవత్సరము ప్రస్తుతమ్ముకంటెనధికముగ వ్యయము చేయఁబడుననియు, (2) ఇఁకమీఁద కలకత్తానగర

మునకు మాఱుగ ఢిల్లీనగరము హిందూ దేశముఖ్య పట్టణమై యుండుననియు, (¹) బంగాళారాజధాని కొకగవర్నరును, బీహారు, ఛోటానాగపురము,ఒరిస్సా రాష్ట్రములకొక లెఫ్టినెంటుగవర్నరును, అస్సాము నకు ఛీఫ్ కమీషనరును, నియమింపఁబడుదు రనియు ననునవిముఖ్యమైనవి. ఈగొప్పమార్పులుచాలవఱకు శ్రీహార్డింజిగారి యుపదేశముననే జరిగినటులు ప్రభుత్వాధికారప్రచురణములవలనఁ దెలియుచున్నది.

హార్డింజి గారి లేఖ

పట్టాభిషేకోత్సవసంబంధముగాజరుగు రాజకీయ పరివర్తనములలో నొండగు 'రాజధానిని మార్చుటను' గూర్చి మనమంత్రిగారికి వీరువ్రాసిన విషయముల సారాంశము. "ప్రస్తుతసందర్భాను సారముగా నర్హులగు దేశీయులకు నిప్పటికంటె నెక్కుడు పరిపాలనాసంబంధమొసఁగుట ప్రాముఖ్యము. అయ్యది స్థానిక పాలనావిషయమై యుండుట నామతము.వీరి సంబంధము గలిగినస్థానికాధి కారములందు, దుష్పరిపాలనా నిరోధమునకుఁగాక, మఱియే రాజకీయ కార్యక్రమనిర్వహణమునందును సర్వపాలకాధ్యక్ష స్థానమువారు ప్రవేశము గలిగించుకొనరాదనియుఁ దలంతు. నాయీ యభిప్రాయము సాధువైనచో

స్థానికాధి కారస్థానముగలకలకత్తానుండిసర్వాధ్యక్ష స్థానము స్థలాంతరమునకు మార్చుటసమంజసము. అట్లయిన భారతీయ ప్రాచీన ప్రాశస్త్యముగల ఢిల్లీ నగరమునకంటె రాజధానికి సముచితస్థలము వేఱొండు కానరాదు. హైందవులునుమహమ్మదీయులునైన భారతీయరాజులు మూర్థాభిషిక్తులైన యీ నగరరాజముననే మనప్రభువుగారును దొల్లిటి వారి ననుకరించిభారతీయులభక్తి విశ్వాసములఁ బడయుట బాగనితలంతు. "ఢిల్లీశ్వరోవా, జగదీశ్వరోవా" యనుజనశ్రుతి భారతీయులం దిప్పటికి నాదరణీయంబై యున్నది." అని వ్రాసిరి

అంతటఁ గలకత్తావాసులగునాంగ్ల వర్తక సంఘమువారును వంగదేశీయులును, దమపట్టణప్రాముఖ్యము గ్రుంగుడువడునని యాందోళనాయత్తులైరి.

మఱియు వీరి (హార్డింజి) యుపదేశపూర్వకమై ఘటిల్లిన వంగదేశీయ సంయోగమునకై కర్జను ప్రభువు మున్నగు పార్లమెంటులోని కొందఱు సభ్యులును, కొందఱాంగ్లేయ పత్రికాధిపతులును, వారిని దూషించిరి. కాని, హార్డింజి ప్రభువు ధైర్యముతోఁ బ్రజాభివృద్ధికరము లగు మార్గముల నాచరణలోఁ బెట్టి ప్రజల కృతజ్ఞతకుఁ

బాత్రుం డయ్యెను. ఆసంవత్సరము డిసంబరు నెలలో కలకత్తానగరమున పండిత విషన్ నారాయణదాసు గారి యాధిపత్యముక్రింద జరిగిన హిందూదేశీయ మహాసభయందు బంగాళావిభజనను రద్దుపఱచి నందునకై గవర్నమెంటువారికి వందనము లాచరించుచు దేశభక్తులు బాబుసురేంద్రనాథబెనర్జిగారిట్లు నుడివిరి. "ఆఱు సంవత్సరములనుండి యీమహాజన సభవా రేకగ్రీవముగ రద్దుపఱుపుం డని కోరిన యక్రమవిభజనము నేడుహార్డింజి క్రూప్రభువుల మూలమున రద్దుపఱుపఁబడినదనియు, ఆవిభజనపు రద్దును శ్రీచక్రవర్తిగారు స్వయముగా వచ్చి దర్బారు సమయమునఁ బ్రకటించు టెంతయు శ్రీవారి దయార్ద్రహృదయమును మరింతఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నదనియు, హార్డింజిప్రభువు ప్రజలలోఁ గలవరమున కాదికారణమును గ్రహించి దానిని నాశమొందించుట వలన వారి కుశాగ్రబుద్ధియు రాజకార్యధురంధరత్వమును మరింత వెల్లడియైన వనియు, యీవిధముగనే వారు హిందూదేశ రాజప్రతినిధిత్వమును గొన వఱకు జరపిన నెంతో జయప్రదమగు పరిపాలనమై బెంటింగు క్యానింగు రిప్పన్ ప్రభువుల పరిపాలనలతో సమానమైన దగుననియు నొక్కి వక్కా-

ణించిరి. ఈవిధముగ ననేక హిందూదేశీయ ప్రముఖులును, హిందూదేశ వార్తా పత్రికాధిపతులును, బంగాళాదేశమునకు శాంతిని గలుగఁ జేయించినందులకై హార్డింజిప్రభువును గొనియాడిరి.

రాజదంపతుల మాతృదేశ ప్రయాణము.

శ్రీరాజదంపతులు హిందూదేశమున నుండు వఱకు వారికిఁ దగిన సన్మానములన్నియు జరిపి, జనవరి తే 10 దిన శ్రీవార్లను వీడ్కొలుప వైస్రాయిగారు బొంబాయినగరమునకుం జనిరి. మెడీనా పొగయోడలో శ్రీవార్లనెక్కించి వారి సెలవుఁ గైకొని హార్డింజి ప్రభువు బొంబాయికి మఱలవిచ్చేసి రెండుదినము లచ్చటనుండి యనంతరము స్వస్థానమున కేగిరి.

చక్రవర్తిగారు హార్డింజి గారిని సన్మానించుట

చక్రవర్తి పట్టాభిషేక మహోత్సవమునకై హార్డింజిప్రభువుగారు చేసిన యేర్పాటులకు శ్రీజార్జి చక్రవర్తిగారును శ్రీమేరీచక్రవర్తినిగారును మిక్కిలి మెచ్చుకొని హార్డింజిప్రభువుగారిని సన్మానింపఁదలంచి 'చెయిన్ ఆఫ్ది విక్టోరియన్ ఆర్డర్' అను ఘనతమమైన బిరుదము నొసంగిరి. హార్డింజిప్రభువుగారి కప్పటికే రాజుగారు వారియ్యఁదగు బిరుదుల ననేకముల నొసంగియుండిరి. కాన నూతనబిరుదము నేది యిచ్చె

దమాయని యాలోచించి యీయపూర్వబిరుదము నొసంగిరి. ఆబిరుదు రాజకుటుంబమువారికిని, రాజబంధువులకును, అన్యదేశాధిపతులకును, సకృత్తుగా నియ్యఁబడునది. వారికిఁదప్ప నన్యులకు సాధారణముగానియ్యరు. ఇతరులలో నార్గురుమాత్రమే యీ బిరుదును ధరించుచున్నారు. వా రెవరనః— ఆర్గల్ డ్యూక్, ఫైఫ్ డ్యూక్, లాం డ్సు డౌన్ ప్రభువు, కర్జన్ ప్రభువు, కంటర్‌బరీ ఆర్చిబిషప్; మనహార్డింజి ప్రభువు. అట్టిగొప్పగౌరవమును మన రాజప్రతినిధిగారి కిచ్చినందునకై హిందూదేశీయులెల్లరు సంతోషించి హార్డింజిగారి నభినందించిరి.

డక్కా విశ్వవిద్యాలయము.

ఈసంవత్సరారంభమున హార్డింజిప్రభువు డక్కా పట్టణమున నొకనూతన విశ్వవిద్యాలయమును స్థాపింప యత్నించి తూర్పు బంగాళాదేశమును దర్శించి యచ్చట ప్రముఖులతో సంభాషించెను. బంగాళా రాజధానిలోఁ గొందఱు బెంగాలీలు డక్కాయందు యూనివర్సిటీ స్థాపించిన కలకత్తా యూనివర్సిటి యొక్క ప్రాముఖ్యము తగ్గునేమో యని భయపడి నూతనస్థాపన మనావశ్యక మని పోరాడిరి. కాని యీవంగదేశీయుల సందేహములను హార్డింజి

గారు మృదువాక్యములవలనఁ బాపి, క్రొత్తపద్ధతుల ననుసరించి విశ్వవిద్యాలయము స్థాపించెద మని చెప్పిరి. అందునకై యత్నము లింకను జరుగుచున్నవి.

పర్యటనములు.

సాధారణముగఁ బ్రతిప్రతినిధియుఁ దనపరిపాలనా నియమితకాలమగు నయిదువత్సరములలోగా హిందూదేశమున నలుపార్శ్వములం గల ముఖ్యపట్టణములం దర్శించుట యాచారము. ఈపర్యటనములు ప్రతిసంవత్సరము వేసవికాలమునను, శీతలకాలమునను, కొన్ని యనుకూలములైన మాసములలో జరుగుచుండును. ఈపర్యటనమువలని ముఖ్యోపయోగము ప్రజల దేశాచారములను స్థితిగతులను స్వయముగాఁ బ్రభువుగారు గుర్తెఱుంగుటయే. మఱియు స్వదేశ సంస్థానాధిపతులం దర్శించి వారి రాష్ట్రపరిపాలన మెట్లు జరుగుచున్నదియు గమనించి వారితో సఖ్యముఁ జేసికొనుచుండుటయు, రాజప్రతినిధుల యాచారము. తదనుసారముగ హార్డింజిప్రభువుగారు 1912 వ సంవత్సరము మార్చి యేప్రిల్ నెలలలో పాటియాల, లక్నో, లాహోరు, మీరటు, మున్నగుస్థలములను, అక్టోబరునవంబరు డిసంబరు నెలలలో కాశ్మీరము, రాజపుత్రస్థానము

మధ్యహిందూదేశము మధ్యపరగణాలలోని కొన్నిముఖ్యస్థానములం దర్శించి ఢిల్లీనగరముఁ జేరిరి.

రాజప్రతినిధిగారి కగ్నిగోళాపాయము

డిసంబరు నెల తే 23 దిన ఢిల్లీనగరమునఁ బ్రథమప్రవేశ మహోత్సవములనుజరుపవలయునని హార్డింజి ప్రభువుగారునిశ్చయించుకొనిరి. ఆ మహోత్సవమునకు వలయు గజాశ్వాది సమస్తసాధనములను సమకూర్పఁబడెను. శాసననిర్మాణ సభ్యులును, పరగణాల పాలకులును, స్వదేశాధినాధులును, గొప్ప గొప్పవిద్యాగేయులును, ప్రజానాయకులును, ఢిల్లీనగరమునసమావేశమైరి. హార్డింజిప్రభువుగారును ప్రభ్విగారునుపట్టపేనుఁగునెక్కి రాజచిహ్నములతో నూరేగుచు ఢిల్లీపుర ప్రవేశమునఁ బ్రథమమునఁదన్నగరపాలకసంఘాధ్యక్షునిస్వాగతపత్త్రికను గైకొనిరి.

అందులకుఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చుచు హిందూమహాయుగమునను, మహమ్మదీయ మహాయుగమునను, ఢిల్లీనగరముయొక్క వైభవమును శ్రీవారుపేర్కొనిరి. అనంతర ముత్సవమారంభించి ఛాడ్నిచౌక్ అను ప్రదేశమువఱకు వచ్చిరి. అక్కడ హఠాత్తుగా నొక పేలుడుగుండు (బాంబు) రాజ ప్రతినిధిగారి యంభారిపైఁబడెను. ఈఘోరవిపత్తునుగూర్చిహార్డింజి

ప్రభ్విగారు వ్రాసిన విషాదకరమగులేఖ నిందుఁ బేర్కొనెదము "జయజయధ్వనులతో నిండియున్న ఛాడ్నిచౌక్ మీఁదుగా మేము, పోవుచుండ నే నాకస్మికముగాఁ దుళ్లిపడి ముందుకొఱగి తిరిగి నా స్థలమును సర్దుకొనునంతలో నాకు దిగ్భ్రమచేఁ జెప్పలేనంత చెవుడు కలిగి తలలో నొకవిధమైన ఝూంకారము పుట్టినది. రాజప్రతినిధిగారు నా వైపు చూచి "సఖీ! యది బాంబు కాఁబోలు" అనిరి. ఆ ఏనుఁగు,ఆగిపోయెను. శ్రీవారు మావటివానిఁబిలిచి ఏనుఁగును;నడిపింపు మనిరి.ఉత్సవము నడువసాగెను. ప్రజలు నిశ్శబ్దముగా నున్నారని యనుకొంటినిగాని వెంటనే ధ్వనులు వినఁబడెను. మా అంభారీ వెనుక భాగము భగ్నమయ్యెను. వైస్రాయిగారిముఖము పాలిపోవుచుండెను. "మీకుగాయము తగిలెనా" యని నేను వారినడిగితిని "నాకుఁదెలియదుగాని నే నదరిపడితిని. అయినను సాగిపోవుదము" 'అనివారు చెప్పిరి. ఒక్కనిమిషముండి నేను వెనుకకుఁదిరిగి చూడగా శ్రీవారియావలిభుజము మీఁద దుస్తులు చినిగి లోపల నెత్తురికండ కనఁబడెను. అంత,వారికి నే నీ సంగతిని జెప్పిన యెడల భయము కలిగించినదాన నగుదును. చెప్పకయూఱకొనిన నేనుఁగుయొక్కకద

లికవలన వారికి హానికలుగును. అని సందేహిం చుచుమరియొకసారి వెనుకకుఁదిరిగి చూచువఱకుఁ జచ్చిపడియున్నవాని కాళ్లు చూచితిని. మనవెనుక నున్నవాఁడు చచ్చినాఁడను కొనుచున్నాను. ఉత్సవ మాపివేయుదమాయని, నేనుశ్రీవారి నడిగితిని. ఇప్పటికి మేము నూటయేఁబదిగజములు సాగితిమి. ఇట్టి స్థితి గతులలో మనము పోఁజాలమని వారు సెలవిచ్చిరి. అప్పుడు నేను మాగజము నాపించి మాయెదుట నంభారిపైనున్న కర్నల్ మేక్సువెల్ గారికి సంజ్ఞ చేసి తిని. అప్పుడాయన పరుగెత్తిరాగా "వెనుకఁబడియు న్న మనుష్యునికొఱకు మీరేమైనను జేయగలరా?" యని శ్రీవారు వారినడిగిరి. కర్నలు రాబర్ట్సుగారు వచ్చినమంచిది. శ్రీవారిభుజమునకు దెబ్బతగిలి యున్న దని నే నందిచ్చితిని. అప్పుడు రాజప్రతినిధిగారికిఁ గొంచెము స్పృహతప్పుచుండెను. వారికపుడపుడు స్పృహ కలుగఁగా నుత్సవము నడిపించుట కీయవల సిన యాజ్ఞలన్నియు నిచ్చిరి. తరువాతఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది? శ్రీవారిని అంభారినుంచి దింపుటలోఁగల కష్టములు, వారిని మోటారుబండిలో నెక్కించుట, ఇంటికిఁ దీసికొనిపోవుట, దుస్తులు మార్పించుట, మొదలైనవన్నియుజరిగెను. ఆఱుగాయములనుండి

రక్తము కారుచుండెను. ఇంటిలో నెవ్వరును లేరు. కాని, పరివారమే సాహాయ్యము చేసెను." ఆహా! యా సాధ్వీమణికాంతుఁడీదురవస్థలో నుండగా నామెగారి మనః క్లేశముల నేమని వచింపఁగలను? ఇంగ్లాండుదేశమున బంధువుల, మిత్రుల, విడనాడి భర్త గారికిఁ జేదోడువాఁడోడైయుండనీభరతఖండమునకు విచ్చేసిన యాసాధ్వి యంతరంగమున దైవమే తనకు రక్షకుఁడనినమ్మి స్త్రీయైనను ధైర్యమును విడనాడక, భర్తగారి కధైర్యమును గలిగింపక, సురక్షితముగ వారి నిలటికిఁ జేర్చి చికిత్సఁజేయించెను. హార్డింజి ప్రభువు హిందూదేశమునకు వచ్చినది మొదలు ప్రజలకెంతో మేలుచేయువాఁడై న్యాయైకశీలుఁడని కీర్తి వహించెను. అట్టి ప్రజాభిమాని కపా యముఁ గలుగఁ జేయఁదలంచిన నరాధముఁడెవఁడో, యేదేశీయుఁడోగాని, యపకీర్తియును గళంకమును భరతఖండమున కంతయు వాటిల్లెననుట స్పష్టము. ఈవిషాదకరమగు వార్తభారతీయులకుఁ దెలియగనే యందఱు నిర్విణ్ణులైరి. ప్రతివానికిని దుఃఖమును రోషావేశమును, ఉద్రేకమునుగలిగి, తమమాతృ భూమికిఁ గళంకము గలుగఁజేసిన ఘాతుకుఁడెవఁడో వెదకివానిని వానిసహచరులతోడ నంత మొందింపుఁ

డనికోరుచుఁ గొందఱు స్వదేశ సంస్థానాధిపతులు వేల కొలఁది ద్రవ్యము నాయాతతాయివార్తఁ దెలిపినవానికి బహుమానముగానిచ్చెదమనిరి. అనేక గ్రామములలోఁ బ్రజలు సభలుచేసి హార్డింజిప్రభువు గారి కపాయము తప్పించినందులకై భగవంతునికి నమస్కారములుచేయుచు హార్డింజి ప్రభువుగారికి శీఘ్రముగా గాయము మానుటకుఁ దమ యాశీర్వచనములనంపిరి. దైవకృపవలన వారికిఁ గ్రమముగా గాయములు మానెను. ఆయాపదలో దండనుండిన మావటివానిని బిలిపించి వాని ధైర్యమునకు మెచ్చి స్వయముగావానికిఁ బారితోషిక మొసంగిరి. మరియుఁ జనిపోయిన మావటివాని కుటుంబమునకుఁదన సానుభూతిని దెలిపి జీవనమునకుఁ దగునేర్పాటులను జేసిరి.

అపాయానంతర ప్రథమ బహిరంగదర్శనము

ఈవిధముగ గొప్పగండమును గడచి హార్డింజి ప్రభువు 1913 వ సంవత్సరము జనవరినెల తే 27 దిని సామ్రాజ్య శాసననిర్మాణ సభకువిచ్చేసిరి. వారి చేతికిఁ దగిలిన గాయములింకను సంపూర్ణముగమానలేదు. కాని, యాగండముగడచినవెంట నిండోలఁగంబున సభాస్తారులతోడి సల్లాపముల కుల్లాసపడుచుండిరి. కాన దేహమింకను స్వాస్థ్యముగాంచ

కున్నను సామ్రాజ్యసభ నలంకరించి ఆతిగఁండెనారగు నాతతాయులకేని హృదయములు నీరై పోవునటు లుపన్యసించిరి. "ప్రజారంజకుఁడనుగా రాజరీతుల విడనాడి, రక్షకభటులనైన వెంటఁగొనక నా సంరక్షణమారక్షకభటులకంటెను, దుడకు నాభార్యకంటెను, భూతదయ, రాజభక్తి, నైసర్గికమైన హిందూజనమెక్కుడు పాటించుననియుంటి"నని శ్రీవారునుడువ సభాస్తారులకెల్లరకుఁ దలపంపులై యుండెను. అయినను, హిందూదేశీయులు రాజభక్తినుగ్గుపాలతోఁ ద్రాగినవారనియు రాజభక్తి విరహితులగు క్రూరులసంఖ్య యత్యల్పమనియు హార్డింజిప్రభువుగారికిఁ దెలియును. కానహిందూదేశముపైఁ దనకుఁగల ప్రేమయు, పరిపాలనావిషయమున తానవలంబించురాజనీతియు, ఈ దుష్కార్యమువలన నేమాత్రము మారదనియు, ఆవిషయమై జనులు భయపడ వలదనియు, ప్రకటించివారి యుదారగుణసంపన్నత్వమును మఱింత ప్రజ్వలింపఁ జేసి దేశీయుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి.

ఢిల్లీలోజ్ఞాపక చిహ్నము

ఢిల్లీనగరవాసులు, హార్డింజిగా రాపదనుండి తప్పించుకొనినందులకుఁ దమ సంతోషమును, దుష్కార్యనిరసనమును, దమ ప్రభుభక్తిని, శాశ్వత

ముగసూచించుటకై హార్డింజిగారి పేర నొక జ్ఞాపక చిహ్నము నేర్పఱచ దలంచి వారి ప్రతిమ నొకటి నిర్మించవలెనని యభిప్రాయపడిరి. ఈవిషయము హార్డింజిగారికి దెలియగా దనకుప్రతిమను నిర్మించ దగినంత ఘనకార్యములు తానేవియు జేయలే దనియు,ప్రజల కుపయోగించు కార్యముల నాద్రవ్య మునువినియోగించుటయే తనకిష్టమనియు,దెలియ జేసిరి. అంతట కమిటీవారు ప్రతిమకై తాము చేసిన యేర్పాటులను మార్చుకొని ఛాడ్నీచౌకు నొద్ద నొక గొప్పభవనమును నిర్మించి హార్డింజిగారి పేర దానిని బుస్తకభాండాగారముగా నుపయోగించిరి.

జన్మదివసోత్సవము.

హార్డింజిప్రభ్వీగారు తనభర్తగారు సురక్షితులై నందునకు దమసంతోషమును దెలుపుచు వారిజన్మ దివసమగు జూన్ నెల తే20దిన తమభవనమునగొప్ప వేడుక చేయుటయే కాక హిందూదేశమం దంతను బాలికాబాలకులకు ఫలాహారములిచ్చి వారిని సంతోష పఱచవలెనని తలంచిరి. ఈయమగారి యభిప్రాయప్రకారమొన్నర్చుచు దేశీయులాదినమున సమావేశమై, వేడుకలతో శ్రీవారివర్ధంతి గడపిరి.

కాన్పూరుమసీదు వ్యవహారము

1913 సంవత్సరము, ఆగస్టునెలలో హిందూ దేశమున, నందులో ముఖ్యముగ నుత్తర హిందూ స్థానమున, నివసించు మహమ్మదీయులలో నొక కల్లోలము జరిగెను. 'కాన్పూరు' అను పట్టణమున బారి శుద్ధ్య సంఘము వారా పట్టణ వీథులను విశాలముగ జేయుటలో మచిల్ బజారు మసీదు లోని ముందరిభాగమును బడగొట్టించిరి. తామెంతో పవిత్రముగానెంచుకొని యనుదినము దైవప్రార్థనకై సమావేశమగు నామసీదులో గొంత భాగమును దొరతనమువారు పడ గొట్టించగా నచ్చట మహమ్మదీయులు రోషావేశ పరవశులై గుంపులు గుంపులుగా వచ్చి మసీదులో పడగొట్టబడిన భాగమును మరల కట్టుటకు బ్రారంభించిరి. ఆరక్షక భటు(పోలీస్)లాయుధ పాణులై వచ్చి వారి యుద్యమము నాపుటకై యత్నించిరి. కాని సఫలులు గాక పోయిరి. మహమ్మదీయులు గుంపులు గుంపులుగా బడి తెలతో పోలీసు వారిపై బడను, ఱాళ్లు ఱువ్వను, బ్రారంభించిరి. అంతట నారక్షక భటులు తుపా

కులఁ గాల్చిరి. మహమ్మదీయులలోఁ గొందఱు మరణించిరి. దానింజూచి యెక్కడవారక్కడఁ బాఱిపోయిరి. ఆరక్షకశాఖవారు 106 గురు మహమ్మదీయులఁబట్టి చెఱసాలంబెట్టిరి. హిందూదేశీయులౌ మహమ్మదీయుల నేకులు దొరతనమువారు మసీదులఁ బడఁగొట్టించుట మిక్కిలిపొరబాటనిరి. న్యాయవాది వృత్తింగుశలులౌ కొందఱు మహమ్మదీయులు, ముద్దయిలకు మద్దతుగా సొమ్ముఁగొనకయే న్యాయస్థానములఁ వాదింతుమనిరి. ఆ దోషులు న్యాయస్థానముల విచారింపఁబడుచుండ నుదారహృదయులగు హార్డింజి ప్రభువుగారు దైనందిన చర్య నారయుచుండిరి. వంగదేశీయుల నాదేశవిభాగముంబోలి యౌత్తరీయులౌ ముసల్మానుల నీ మసీదు విషయ మాందోళీకరించెను. అట్టిస్థితిలో శ్రీహార్డింజిగారు (అక్టోబరునెల తే 14 దిన) కాన్పూరు పట్టణమునకు వెళ్ళి వివాదస్థలములను బరీక్షించి ప్రముఖులగు మహమ్మదీయులతో సంభాషించివారి స్వాగత పూర్వకరిబులగు విన్నపంబుల మన్నించిరి. మహమ్మదీయ ప్రముఖులందఱు ప్రభుచంద్రుని

ప్రత్యుత్తరమునకై మిక్కిలి యుత్సాహముతో వేఁచియుండిరి. అపుడు హార్డింజిప్రభువు "నేను మీకుఁ దండ్రిని; మీరు నాయనుంగుబిడ్డలు. బిడ్డలు తప్పు చేసినపుడు వారిని సన్మార్గమున వర్తింపఁజేయుటకై తండ్రి దయార్ద్ర హృదయముతోడనే శిక్షింపవలసి యుండును" అను హితవాక్యములం బల్కి పదివారములనుండి చెఱశాలలో నుండు 106 గురుముద్దయిలను విడుదులఁ జేయుచున్నాననియు, మసీదు మొగదల కాలిత్రోవ యందలివాడుకకై విడచి యుపరిభాగమున గోపురముఁ గట్టుకొనుఁడనియు నాజ్ఞాపించి మహమ్మదీయులను శాంతపఱచిరి. రాజనీతి నైపుణ్యపూర్ణమగు నా నిర్ణయమునకు హిందువులందఱు శ్రీవారి నభినందించిరి.

దక్షిణాఫ్రికా భారతీయులకష్టములు

ఆ వెంటనే దక్షిణాఫ్రికా ధినివిష్టులగు భారతీయులకష్టములు శ్రీవారి దృష్టినాకర్షించెను. ఆంగ్లేయ పరిపాలకుల ప్రకటనల ననుసరించి వారి సామ్రాజ్యములలో నెల్లఁ బ్రతి భారతీయులకును, పౌరత్వస్వామ్యాధికారము కలిగియున్నను, హిందూదేశ

దురదృష్టవశమున నట్టి స్వామ్యములను స్వపరిపాలనాధికారముఁగల దక్షిణాఫ్రికా దేశపరిపాలకులు భారతీయులకొసంగక వారిని పశుప్రాయులుగ నెంచి హింసించఁదొడంగిరి. మొట్టమొదట దక్షిణాఫ్రికా దేశములోని ప్రతి హైందవుఁడును పంజికాధికృతు కడకు (రిజస్ట్రారు) వెళ్లి రెండుచేతుల పదివ్రేళ్లయు గుర్తుల నద్దించికొని, వారివారి పేళ్లను వ్రాయించ వలెననిరి. గౌరవ లోపమైన యీ నీచకార్యమునకు మనవారు సమ్మతించరైరి. ఆవిధముగ నెదురొడ్డిన వారిలో 2700 మంది హైందవులు బందీకృతులైరి. అచటి తోటల, గనులఁ బనులఁజేయఁ గొన్నినియమములతో నీదేశీయులను బ్రతినిధుల మూలమున నులాందలు మొదలగు నందలి పాశ్చాత్యులే మొదట రప్పించుకొనిరి. నియమితకాలము గడచిన తర్వాత స్వదేశమునకు మరలిరాక దక్షిణాఫ్రికాయందెవసించ నెంచిన 16 వత్సరముల వయస్సుమించిన ప్రతిపురుషుఁడును 13 యేండ్లప్రాయముగల ప్రతిస్త్రీయును, సంవత్సరమునకురు 45 లు సుంకము చెల్లించవలెనని ఇంకొక దారుణ శాసన మేర్పఱచిరి. దక్షిణాఫ్రికాలో నుండు

హైందవులు దక్షిణాఫ్రికాలోని నాలుగు రాజధానులలో నొకదానినుండి మఱియొకదానికి స్వేచ్ఛగాఁ బోవుటకు హక్కు లేదనిరి. హైందవులు వారివారి కులాచారములప్రకారము దక్షిణాఫ్రికాలోఁగాని, ఇతర దేశములలోఁగాని, చేసికొనువివాహములు దక్షిణాఫ్రికా చట్టమునుబట్టి చెల్లవనియు, అట్లు భార్యలైనవారికి, వారిసంతతివారికి, స్వత్వస్వామ్యము గలుగదనియు శాసించిరి. భారతీయులు దక్షిణాఫ్రికాలో వ్యాపారముచేయుట కవకాశము లేకుండునట్లు క్రూరశాసనముల నేర్పఱచిరి. భారతీయుఁడు దక్షిణాఫ్రికాలో రాజకీయ సంబంధమైన స్వామ్యమునకనర్హుఁడనియు, తత్ప్రభుత్వమువారు నియమించిన స్థలములోఁ దప్ప వేఱు ప్రదేశములలో నాతనికేవిధమైన యాస్తిగూడ నుండరాదనియుననిరి. ఆ దేశమున రైలులో నెక్కువ తరగతిబండ్లలో పయనము చేయుటకుఁగాని, మునిసిపాలిటీవారి స్నానపు టొట్లనుపయోగించుకొనుటకుఁగాని, పాఠశాలలో బాలుర చదివించుకొనుటకుఁగాని, హైందవున కనేకాటంకము లేర్పఱచిరి. ఈవిధముగ దక్షిణాఫ్రికాలో హైంద

వులు సాధారణముగ మానవ స్వామ్యముల సైతము గోల్పోయి, యాకఠిన శాసనముల భరింపఁజాలక, తత్ప్రభుత్వము వారి నిబంధనలకు లోఁబడినయెడల భరతఖండమున కపకీర్తి వాటిల్లుననియు, భారతీయు లింకను నీచముగ బాధింపఁబడుదురనియు, గమనించి, . వారా క్రూరశాసనముల నంగీకరింపక "మేము దొంగలముకాము జ్ఞానశిఖరాగ్రంబున నుండి ప్రపంచమందెల్లఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెందినయార్య సత్తముల సంతతివారము. మఱియు నాంగ్లేయ సామ్రాజ్యమునకు శిరోభూషణమై వన్నె తెచ్చిన భరతఖండవాసులము. శ్రీవిక్టోరియా మహారాణి గారియొక్కయు, శ్రీసప్తమైడ్వర్డు చక్రవర్తియొక్కయు, శ్రీ ఐదవజార్జి సార్వభౌమునియొక్కయుఁ బ్రకటనల సందేశముల వాగ్దానముల వలన నాంగ్లేయ సామ్రాజ్యమందెచ్చటికి వెళ్లినను నాదేశీయులతో సమానమైన మానవ స్వామ్యములఁ బొంద సంపూర్ణాధికారము గలవారము. అట్టివారిని మీరు మానుషేతరములైన నిబంధనలకుఁ జట్టములకు లోఁబడుఁడనుట నాగరక సమ్మతముకాదు. కావున మే

మంగీకరింపము. పన్నులు చెల్లింపము." అని యేకగ్రీవముగా సమ్మెకట్టిరి. అనేకులు చెఱసాలలపాలైరి. ఇదియే సాత్వికనిరోధోద్యమము. ఈయుద్యమమున కగ్రదూత భారత పుత్త్రావతంసంబగు శ్రీయుత మోహనదాస్ కరంచంద్ గంధిగారు. వేలకొలఁది రూప్యములు నెలకు సంపాదించుచు నున్నత న్యాయవాది వృత్తినున్న యానిరూపమాన దేశభక్తాగ్రేసరుఁడు సర్వస్వమును వదలి భార్యాపుత్త్రాదులతోడ సామాన్యజనులలో నైక్యమై పడరానిపాట్లు పడి సాత్వికనిరోధోద్యమమును జయప్రదముగ జరిపెను. తిరుగుబాటైన హైందవుల దక్షిణాఫ్రికా వారు ఖైదులలో నుంచుటయేగాక గుఱ్ఱపు కొరడాలతోఁ గొట్టియు, కాల్చి చంపియు, కూలివారిని నానావిధముల హింసించియు ననేక ఘోరకృత్యముల పాలుసేసిరి విషాదకరములు నమానుషములు నగు నకృత్యములన్నియు భరతఖండవాసుల శ్రోత్రపుటములకు ములుకులవలె సోకి యొక్కొక్కవాని హృదయాంతరాళము నుండి దుఃఖమును, క్రోధమును, పరంపరలుగాఁ బ్రజ్వరిల్ల సాగెను. చెన్నరాజధాని

క్రైస్తవమతపీఠాధ్యక్షులు సైతము తమకోపమును, దుఃఖమును, పట్టజాలక యిట్లు నుడివిరి "ఇంతవఱకు నే నొక యాంగ్లేయుని వలె మాటాడితిని. జాతి మత వివక్షు లేర్పడి యెచ్చట ప్రజాపీడనము వ్యాపించి యుండునో యచ్చటి ప్రజలకొఱకై పోరాడుట నా పవిత్రధర్మ మని పసితనము నుండియు నేను నేర్చుకొంటిని. క్రైస్తవ మతావలంబకుఁడను గావున నీఁట కొన్నిమాటలు చెప్పఁదలచితిని. పరమ దయాళువైన యేసుక్రీస్తుయొక్క శిష్యుల మనియు ననుచరులమనియుఁ జెప్పుకొనుచు గర్వపడు చుండు వారీ చందమున దక్షిణాఫ్రికాలోని భారతీయులను నతిక్రూరముగఁ జూచుచుఁ బగవారైనఁ బడరాని యిడుమల పాల్సేయు చుండుట చూడఁగా మదీయకోపవహ్ని వేయి నాలుకలతో గోరాడు చున్నయది. క్రైస్తవమతమే యన నేల ? ప్రపంచమున దీనిని నసహ్యకరముగఁ జూడని జాతికలదా? లేదు. ఈ క్రైస్తవు లందఱు తమ మతశాసనముల నుల్లంఘించుట, లేదా ? ఇఁక వీరికి క్రైస్తుప్రభు వెట్లగును ? పరమేశ్వరుఁ డెట్లగును ? వీరు

మత దూరులుకారా ? వీరి దీనస్థితిఁ దలఁచినపుడెల్ల నా కమిత విచారము కలుగుచున్నది. నిజముగ నా యభిప్రాయములో నాదక్షిణాఫ్రికా భారతీయ నాయకుఁడగు గంధిమహాశయుఁడు ప్రాణకోటికై తనప్రాణము లర్పించిన యా క్రైస్తువుంబోలిన దయాళువగు శాంతమూర్తి. ఇది నిశ్చయము. వీరిరువురును ప్రపంచము కొఱకై పడరాని పాట్లు పడిరి. అనుభవింపరాని యిక్కట్టుల ననుభవించిరి. వీరికిఁగల యోర్పు సాటిలేనిది. నిజమైన క్రైస్తు మతావలంబకుఁడు గంధిమహావీరుఁడు గాని యతనిని కారాగారమునఁ ద్రోసినవారు కారు. ముమ్మాటికి నిది నిశ్చయము" ఈవిధముగ హిందూదేశవాసులగు క్రైస్తవులేమి, ఆంగ్లేయులేమి, మహమ్మదీయులేమి, హిందువులేమి, వారు వీరన నేల, అన్ని వర్ణముల వారును నేకగ్రీవముగ దక్షిణాఫ్రికా ప్రభుత్వమువారిని నిందించుచు, ఇండియా గవర్నమెంటువారీవిషయమై యుదాసీనభావమును వహింపక భారతీయుల కష్టముల నంత మొందించవలయునని కోరిరి. ఈసమయమున హార్డింజిప్రభువుగారు

దక్షిణహిందూదేశమున పర్యటనము సలుపుచుండిరి. పర్యటనము చేయుచుండినను హిందూదేశమున నానాటికి వృద్ధియగుచున్న సంక్షోభముయొక్క స్వస్వభావమును వారుచక్కఁగ గమనించిరి. అంతట నవంబరునెలలో వారు మదరాసును దర్శించుటకై విచ్చేసినపుడు మదరాసు మహాజన సభవారి స్వాగత పత్రమును గైకొని యీ దక్షిణాఫ్రికా సమస్య విషయమై ఇండియా గవర్నమెంటువారు మిక్కిలి శ్రద్ధవహించి యున్నారనియు, 1911వ సంవత్సరమున ఇండియా గవర్నమెంటువారంగీకరించిన తీర్మానమున నెటాలుదేశమునకు భారతీయులు వలసపోకూడదని శాసించుటయే తమరు తీసికొనిన శ్రద్ధకు నిదర్శనమనియు గంధిగారి సాత్విక నిరోధము న్యాయమైనదే యనియు, హిందూదేశీయుల హక్కులఁ గాపాడుటకును, దక్షిణాఫ్రికా భారతీయుల కష్టములఁ దొలగించుటకును తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి పోరాడుదుననియు, శాంతమై స్పష్టముగఁ బలికి హిందూదేశీయులపై సానభూతిని జూపుచు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. ఈ యుపన్యాసముపై మైమ్ను

పత్రికలో వ్రాయఁబడిన ఈక్రింది వాక్యముల యందు నిజము లేకపోలేదు. "ఇంద్రజాల మహేంద్రజాలములఁ జేయువాని భంగి హార్డింజి ప్రభువు మృదుమధుర వాక్కులతోఁ దీక్ష్ణక్రోధాగ్నితో తహతహలాడుచున్న మనదేశమునకు తిరిగి శాంతస్థితి ప్రసాదించినాడు. దూరముననున్నవారికి ప్రస్తుత విషమావస్థ చక్కఁగఁ దెలియక పోవచ్చును. అతివాదుల క్రూరహస్తములఁ బడి నలిగి క్షీణించక పూర్వమే దేశమీ యుపన్యాస సామృతము వలన సంరక్షింపఁ బడినది. ఇంతయఁగాక రాజవిశ్వాసము వృద్ధియగుటకుఁ గారణమయ్యెను."

తదుపన్యాసానంతరము (ఢిల్లీ నగరమునకుఁ జేరిన పిమ్మట) హార్డింజి ప్రభువు మధ్యపరగణాల పాలకుఁడగు సర్ బెంజిమిన్ రాబర్ట్సనును, దక్షిణాఫ్రికాయందలి మనవారి యార్తి నివర్తనమునకై కూడిన యాప్రభుత్వ నిర్వాచిత సంఘమున మనప్రతినిధియై యుండ నియోగించెను. ఏర్పఱచఁబడిన సంఘమున ఇండియాగవర్నమెంటువారి ప్రతినిధి యుండవలయునని దక్షిణాఫ్రికాలో పోరాడి యందులకు

వారి నొప్పించిరి. మఱియు ఇంగ్లాండులోని యధికారులకు హిందూదేశీయుల సంక్షోభమును దెలిపి వారికెక్కువ శ్రద్ధను గలుగఁ జేసిరి. ఇట్లు పోరాడి హార్డింజిప్రభువు కొంతవఱకు జయప్రదులై హిందూదేశీయుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి. 1914 వ సంవత్సరము మార్చినెల తే 17 దిన జరగిన సామ్రాజ్య శాసననిర్మాణ సభయందు హార్డింజి ప్రభువు దక్షిణాఫ్రికా సమస్యను గురించి ప్రసంగించుచు విచారణ సంఘము వారం దధినివిష్టులైన మనవారిపై రు. 45-0-0 లు తల పన్నును రద్దుపఱచవలెననియు హిందూదేశీయుల విషయమైన వివాహశాసనముల మార్చవలయుననియు, ఇతరకష్టములఁ దొలగించుట కుపాయములను దక్షిణాఫ్రికాప్రభుత్వము వారి కుపదేశపూర్వకముగాఁ దెల్పితి మనియుఁ దెలియఁపఱచిరి.

స్త్రీవైద్యకళాశాల

హార్డింజిప్రభువుగా రిట్లు భారతీయుల శ్రేయోభివృద్ధికై కృషిచేయుచుండఁగా వారి సతీమణియగు హార్డింజిప్రభ్విగారును తమశక్తికొలఁది భారతస్త్రీల

యభివృద్ధికై తోడ్పడుచుండెను. ఆమె గారొనర్చిన ముఖ్యకార్యములలో నొకటి ఢిల్లీనగరమునహిందూదేశస్త్రీలకై యొక వైద్యకళాశాలను స్థాపింప యత్నించుట. ఆయుద్యమమునకై హార్డింజి ప్రభువుగారును దోడ్పడిరి. భార్యాభర్త లిరువురును 1914 సం॥ మార్చినెల తే 17 దిన ఢిల్లీపట్టణమున గట్టుటకేర్పాటుచేసిన (రైసినా) యనుప్రదేశమునందు వైద్యకళాశాలకు శంకు స్థాపన మహోత్సవంబు జరుపుటకై విచ్చేసిరి. నాటిదినమే సామ్రాజ్య శాసననిర్మాణసభ జరిగి యుండుటచేఁ దత్సభ్యులును సభనలంకరించిరి. అపుడు హార్డింజిప్రభ్విగారు శంకుస్థాపనమును జేయుటకు ముందుగా నిట్లుపన్యసించిరి.

"హిందూనారీలోకమున కత్యంతలాభకారిణిగ నుండునని మనఃపూర్వకముగనమ్మిన నన్నీవైద్యకళాశాలకు శంకుస్థాపనఁ జేయుమనికోరినందులకు నేనపరిమితానందము నొందితిని. ... ...ఇప్పటి వఱకు బహుస్వల్పసంఖ్యాకులగు హైందవ బాలికలు మాత్రమే వైద్యవృత్తినవలంబించుట దురదృష్టముగ నున్నది. హైందవ బాలికలువైద్యవృత్తి నవలంబించుట కేల నిచ్ఛ

గింపరో విచారింపఁగా ప్రత్యేకము యావనుల కేర్ప
రచిన కళాశాలలో యావనులతోఁ గలసి చదువు
చెప్పించుటకు తల్లిదండ్రులు సమ్మతించరని దెలిసి
నది. ... ...కోట్టా మహారాజుగారి హితవచనము
పై స్త్రీబోధకులతో నన్నిమతములకు సంబంధించిన
స్త్రీలకును విద్యనొసఁగు వైద్యశాలను ధర్మవైద్యాల
యమును గట్టించిన బాగుగా నుండునని నాకుతోఁచి
నది. ఇయ్యది ఈయుద్యమముయొక్క చరిత్ర. నేఁడ
దికార్యరూపమును దాల్చుటకుఁ బ్రారంభమైనది.''
అని చెప్పి యా వైద్యశాలయొక్క వివిధోపయోగ
ములను దానిని బాగుగవృద్ధిచేయుటకు వలయు
సాధనములను జేర్కొని ప్రజల కరతాళ ధ్వనుల
మధ్య హార్డింజి ప్రభ్వి కళాశాలకు శంకుస్థాపన
మొనర్చిరి.

హార్డింజి ప్రభ్వి స్వదేశగమనము

ఆ తర్వాత హార్డింజిప్రభువుగారును, ప్రభ్విగారును
ఢిల్లీ నగరమును విడచి మార్చి తే 20 ది బొంబా
యి నగరముఁ జేరిరి. హార్డింజి ప్రభ్విగారికి దేహస్వా
స్థ్యము లేమిచే నాయము మాతృదేశమున కేగి

యచట కొంతకాలము నివసించి దేహారోగ్యమును
బొంది మరల హిందూదేశమునకు రావలయు నని
యుద్దేశించెను. బొంబాయి చేరిన దినమున నచట
పారిశుద్ధ్య సంఘమువారును వర్తక సంఘమువారు
ను, వారినిగౌరవించుచు, స్వాగత పత్రము లర్పించిరి.
మరునాటిదినమున హార్డింజిప్రభ్వి బొంబాయి రేవు
నొద్ద పొగయోడలో నెక్కి లండను నగరమునకుఁ
బయనమయ్యెను. హార్డింజిప్రభువుగారా సాధ్వీమణి
వెంట కొంతదూరమరిగి యామెగారి సెలవుఁ
గైకొని మరల బొంబాయి నగరముఁ జేరిరి.

హార్డింజిప్రభ్వి పరలోకమునకేగుట

అనారోగ్యముగనుండు సతీతిలకమును దూర
దేశమున వదలియుండుట హార్డింజి ప్రభువుగారి
కెంతో మనోవ్యాకూలముగ నుండినను, అపాయకర
మగునంత యనారోగ్య మేమియు లేకుండుటవలనను
సీమనుండి పలుమారు వార్తలు వచ్చుచుండినందు
నను వారు కొంత మనస్థిమితము నందిరి. ఆమె
గారింగ్లాండునకుఁ జేరిన కొద్దిదివసముల కచ్చటి
వైద్యులు శస్త్ర చికిత్సవలయునని యుపదేశించి

జూలై నెల తే 10 ది నట్లు చేసిరనియు, దాన నపాయ మేమియుఁ గలుగక సుఖముగా నున్నదనియు హార్డింజిప్రభువుగారికి వర్తమానము వచ్చెను. కాని హఠాత్తుగా మఱునటి రోజుననే తనప్రియసఖీమణియగు హార్డింజిప్రభ్వి లండను నగరమున జూలై తే 11 దిన పరమపదమందెనను హృదయ భేదకమగు దుఃఖ వార్త సింలానగరముననున్న హార్డింజి ప్రభు కర్ణ రంధ్రముల సోకఁగానే వారు దిగ్భ్రమజెందిరి. 23 వత్సరముల కాలము తనకుఁ దోడునీడై యుండి, సాంఘిక రాజకీయాది విషయముల నెల్ల నన్వర్థముగా నర్థాంగియైయుండి, తనతో గష్టములను సుఖములను సమానముగ ననుభవించి తనకు విశ్రాంతి నొసంగుటకు మూలాధారముగ నుండిన తనయనుంగు కళత్రము యొక్క వియోగము నెట్లు భరింప గలనాయని తనలోఁదాను విచారించుకొనుచు, దుఃఖసాగర నిమగ్నుండై యుండెను. మఱియు నాసాధ్వియొక్క మరణ సమయమున నామెచెంత నుండి తనకు ఢిల్లీలో యాపద సంభవించినపుడా యమ యెట్లు తనకు పరిచర్యచేసెనో తాను నామె

కట్లుపచారము సలువుటకు వీలులేక పోయెనుగదా యని వారు మిక్కిలి చింతిల్లిరి. హిందూ దేశీయులును రాజప్రతినిధిగారికి సంభవించిన తీరరాని దుఃఖమునకును భారతీయులపై నెంతో ప్రేమగలిగి నాలుగుసంవత్సరములు వారితో కలసి మెలిసియుండిన ప్రభ్వియొక్క యకాలమరణమునకును మిక్కిలి విచారపడిరి. హిందూదేశ స్త్రీలును దమపై ప్రభ్విగారికిఁ గల యవ్యాజానురాగమును తమ యుద్ధరణమునకై యాసాధ్వి యొనర్చిన ప్రయత్నములను స్మరించుకొనుచు సభలు చేసి హార్డింజి ప్రభువుగారికి తమ సానుభూతినిఁ దెలుపుకొనిరి. చక్రవర్తినీచక్రవర్తులును, అలెగ్జాండ్రీ మహారాణిగారును, వారి నోదార్చుచు వార్తలనంపిరి. ప్రభువుగారి కుమారులిరువురును లండనులో నుండిరి. కుమారిక మాత్రము సింలాలోఁ దండ్రి గారియొద్ద నుండెను. తండ్రియు కుమార్తెయు నొకరి నొకరు నోదార్చుకొనుచు దుఃఖము నుపశమింపఁ జేసికొన వలయునే కాని వారిరువురకు, నాప్తబంధువులీదేశమున నెవరున్నారు? లేరు. హిందూ దేశీయులు

చూపిన సానుభూతికిఁ దనకృతజ్ఞతను దెలుపుచు హిందూదేశీయులకీ క్రిందిలేఖను హార్డింజిగారు ప్రకటించిరి.

"నాప్రియసతికి శాశ్వతమగు విశ్రాంతి నొసంగి నన్నును నాకుటుంబమును తద్వియోగజనితమగు విచారమునకును, దుర్భరమగు దుఃఖభారమునకును బాలుసేయవలెనని సర్వశక్తుఁడును సర్వజ్ఞమూర్తియునగు పరమేశ్వరునికి సంకల్పము కలిగినది. ఇండియాలో నెల్లెడలనుండి యన్నిజాతులవారును అన్నిమతములవారును దమకు హార్డింజి ప్రభ్విపైఁగల గాఢానురాగమును యదార్థమగుప్రేమను వ్యక్తీకరించుచు నాకుఁ బంపిన లెక్కలేని దుఃఖోపశమన సందేశముల ద్వారా దుఃఖమున మునిగి యున్న నా యెడలను నాకుటుంబమునెడలను వారు గను బఱచిన సాంద్రమగు సానుభూతికి వారి యెడ నాకుఁగల కృతజ్ఞతను దెలుపఁగోరుచున్నాను. ఈ మొగతించుటవలన మనఃపూర్వకముగ నాయందుఁ దత్పరతయుంచు భార్యను మిగులనుదారశీలయగు సహకారిణిని నేనుగోల్పోయితిని. ఇండియాలోని

END OF
TITLE